

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDA TÜRKİYE’DE
UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
DEVİRİM ÇAĞDAŞ

ANKARA – 2021

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARDA TÜRKİYE’DE
UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
DEVİRİM ÇAĞDAŞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HALİL SARIASLAN

ANKARA - 2021

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 05 / 01 / 2021

Öğrencinin Adı: Soyadı: Devrim Çağdaş

Öğrencinin Numarası:21820406

Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret

Programı: Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Tezli Yüksek Lisans

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Halil Sarıaslan

Tez Başlığı: Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin, 05 / 01 / 2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11’dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: ... / ... /

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Prof. Dr. Halil Sarıaslan

Teşekkür Sayfası

Tez çalışmam süresince sonsuz emeği geçen, bilgi birikimine ve desteğine saygı duyduğum, değerli tez danışman hocam Sayın Prof. Dr. Halil Sariaslan'a yardımlarından ve bu tezin tamamlanmasında gösterdiği incelikli çalışmalarından dolayı şükranlarımı sunarım.

Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyelerine, tez sürecinde göstermiş oldukları anlayışla beni yalnız bırakmayan sevgili dostlarıma teşekkür ederim.

Ve son olarak bugünlere gelmemde çok büyük emeği olan canım anneme ve babama teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Ülkeler değişik sosyo-ekonomik yapılara sahip olmalarına karşın, temel hedefleri arasında ekonomik büyüme gelmektedir. Bir ülkenin iktisadi olarak büyümesinin ve kalkınmasının en önemli unsurlarından biri ülkedeki yatırımlardır. Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler ekonomik gelişmeyi sağlayabilmek için birtakım politikalar uyguladılar. Doğrudan yabancı yatırımlar, değişen dünyayla birlikte, ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli bir paya sahip olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik sorunlarının başında gelen sermaye yetersizliğine, yabancı yatırımlar aracılığıyla çözüm bulma arayışına yönelmişlerdir. Bu durumda uluslararası yatırımlar geliştirmekte olan ülkelerin ekonomilerinin gelişimine ivme kazandırmıştır.

Dünya’da 1980 yılı sonrasında yoğun bir rekabet ortamının oluştuğu doğrudan yabancı yatırımlar alanında Türkiye’nin yatırım ortamının güçlendirilmesi amacıyla bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Türkiye, 1980 sonrasında dünyadaki liberal eğilimlerden de etkilenerek, serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Ardından da Türkiye’deki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımları özendirici bir takım düzenlemelere gidilmiştir. 2000’li yıllar itibariyle DYY’ın artması yönünde stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejik yaklaşım içinde sektörel ve bölgesel öncelikler belirlenerek yeni yatırım teşvik sistemi oluşturulup, aktif politikalar uygulamaktadır. Türkiye bu amaçla doğrudan yabancı yatırımlar için geniş içerikli bir yatırım teşvik programına sahiptir. Uygulanan bu yatırım teşvik programı, hem sıfırdan başlayacak yatırımları desteklemekte hem de büyüme amaçlı yatırımlar için başlama maliyetlerinin en düşük seviyelere indirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Uygulanan bu teşvik politikaları ile DYY getirilerini hızlandırmak amaçlanmaktadır.

Bu tez kapsamında; doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için Türkiye’de uygulanan politikalar kapsamındaki teşvik politikaları incelenecektir. Bu incelemeler sonunda, sosyal bilimlerde yapılacak gelecek araştırmalar açısından literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Tezin Birinci Bölümü’nde, doğrudan yabancı yatırım kavramının kapsamı, temelleri ve sınıflandırılması ele alınacaktır. Ayrıca DYY’ın Dünya üzerindeki ülke ve sektörel bazlı dağılımı incelenecektir. İkinci Bölüm’de; Türkiye’de doğrudan

yabancı yatırımlar yer alacaktır. Tezin Üçüncü Bölümü'nde; Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar için uygulanan teşvik politikaları hukuki, idari ve ekonomi alanlarında incelenecek olup ekonomik teşvikler, türleri ve unsurlarıyla birlikte ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Avantajları da incelenecektir. Dördüncü Bölüm'de genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Teşvik Politikaları, Uluslararası Yatırım



ABSTRACT

Although countries have different socio-economic structures, economic growth is among their main targets. One of the most important factors in a country's economic growth and development is investments in the country. Developing countries and underdeveloped countries implement certain policies in order to ensure economic development. Foreign direct investments, along with the changing world, have had an important share in the economies of countries. Developing countries have tended to seek solutions through foreign investments for the capital inadequacy, which is one of the leading economic problems. In this case, international investments have accelerated the development of the economies of developing countries.

A number of studies have been made after 1980 in the World, which consists of an intensely competitive environment in the area of foreign direct investment in order to strengthen Turkey's investment environment. Turkey, inspired by the world of liberal tendencies after 1980, has adopted the free market economy. Then some regulations have been made for the improvement of the investment environment and encouraging foreign direct investment in Turkey. As of the 2000s, strategies have been developed to increase FDI. Within this strategic approach, sectoral and regional priorities are determined, a new investment incentive system is established and active policies are implemented. Turkey has a large content of an investment incentive schemes for foreign direct investment for that purpose. This investment incentive program, which has been implemented, both supports investments that will start from scratch and aims to reduce the start-up costs to the lowest levels for growth-oriented investments. With these incentive policies, it is aimed to accelerate FDI returns.

In this thesis, incentive policies to attract foreign direct investment in Turkey will be examined. At the end of this study, it is aimed to contribute to the completion of future studies with experiments in social sciences. In the first part of the thesis, the scope, basics and classification of the concept of foreign direct investment will be discussed. In addition, the distribution of FDI by country and sector in the world will be examined. In the second part, direct investments in Turkey will take place. In the third part of the thesis, incentive policies related with FDI in Turkey will be discussed in terms of legal, fiscal and economic

financial incentives areas, together with their types and elements. This part will also examine the advantages for foreign direct investments. A general evaluation will be made in the fourth chapter.

Keywords: Foreign Direct Investments, Incentive Policies, International Investment



İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	ix

I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMININ TANIMI ve KAPSAMI

1.1 Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı	1
1.2 Doğrudan Yabancı Yatırımın Sınıflandırılması	5
1.2.1 Yatırım Şekline Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.2.2 Yönüne Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	7
1.2.3. Yatırım Amacına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	8
1.3 Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkeler ve Şirketler Açısından Faydaları	9
1.4 Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımın Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durum	12
1.4.1 Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	15
1.4.2 Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	17

II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

2.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi ve Politikalarda Değişim	18
--	----

2.1.1 Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Dönemi	18
2.1.2 Cumhuriyet Dönemi (1923-1980)	21
2.1.3 Cumhuriyet Dönemi (1980-2020)	24
2.2 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	28
2.3 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	32
III. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARI	36
3.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan Hukuki Teşvik Politikalar	37
3.2 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan İdari Teşvik Politikalar	40
3.3 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikaları	44
3.3.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Teşvik Türleri	45
3.3.2 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımcı Teşvik Unsurları	47
3.4 Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Yatırım Ülkesi Olarak Avantajları	57
IV. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	65
KAYNAKÇA	69

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımcı Girişi Sıralaması 2017	27
Tablo 2.2: 2016-2017 Türkiye'nin Uluslararası Yabancı Yatırımlarda Payı	28
Tablo 2.3: 2010-2016 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Sektörel Dağılımı	30
Tablo 2.4: 2013-2019 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Sektörel Dağılım	31
Tablo 2.5: 2011-2016 Türkiye'ye Yatırım Yapan Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı	33
Tablo 2.6: 2019'da Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ülkesel ve Bölgesel Dağılımı	34
Tablo 3.1: Teşvik Araçları Sınıflandırılması	45
Tablo 3.2: Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Unsurları	47
Tablo 3.3: Türkiye'de Verilen Teşvik Belgesi Sayıları (Yıllara Göre)	48
Tablo 3.4: Vergi İndirimi-Yatırıma Katkı Oranı (%)	50
Tablo 3.5: Bölgesel Yatırımların Teşviki Uygulamalarında Vergi İndirimi	50
Tablo 3.6: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	51
Tablo 3.7: Faiz / Kar Payı Desteği	52
Tablo 3.8: Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları	54
Tablo 3.9: Öncelikli Yatırımlar İçin Sağlanan Teşvikler	55
Tablo 3.10: Stratejik Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları	56
Tablo 3.11: Nüfusu 50 Milyonun Üzerinde Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen GSYİH-2018	57
Tablo 3.12: Nitelikli İş Gücü Bulunabilirliği – 2019	59

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırım
FDI:	Foreign Direct Investment
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF:	Uluslararası Para Fonu
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNWTO:	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü

I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI

1.1 Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

Yatırım kelimesinin sözlük anlamı; “...bir çıkar veya kazanç sağlamak için yapılan davranış; milli ekonominin veya bir ticaret kuruluşunun üretim ve hizmet gücünü artırıcı nitelikte olan aktif değerlerine yapılan yeni eklemeler, parayı, gelir getirici, taşınır veya taşınmaz bir mala yatırma, mevduat, plasman...” olarak tanımlanırken yabancı yatırım kavramının ortak bir tanımı bulunmamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Yabancı yatırımcı ise Türkiye’deki 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu 2. maddesi a bendinde; “...Yabancı yatırımcı: Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapan,

- 1) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,
- 2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,...” şeklinde ifade edilir (Resmi Gazete, 2003).

Hızla küreselleşen dünyada, son yıllarda “yabancı sermaye” ya da “yabancı yatırım” kavramlarının içinde bulunan “yabancı” kelimesinin çağrıştırdığı negatif anlamdan uzaklaşabilmek adına daha birleştirici olan “uluslararası sermaye” ya da “uluslararası yatırım” kavramının kullanımı tercih edilmektedir (Sarıaslan, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Planlama - Analiz - Fizibilite, 2014).

Doğrudan yabancı yatırım yani “Foreign Direct Investment-FDI” kavramının kaynaklarda pek çok tanımı bulunmaktadır. En yalın haliyle, yatırımcıların kendi ülke sınırları dışındaki bir başka ülke topraklarında yaptıkları yatırımlara “Doğrudan Yabancı Yatırımlar” denir (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2020). Doğrudan yabancı yatırım tanımları içinde yer alan bir başka sözlüksel tanım ise Dictionary of Economics de yer alan; yabancı bir şirket tarafından yerel üretim tesisi açmak ya da üretimi devam eden yerel bir işletmeyi ya da hisselerini satın alarak yapılan bir ticari yatırımdır (Rutherford, 1995). Doğrudan yabancı yatırım, çok uluslu bir şirketin bulunduğu ana ülke haricinde, bir başka ülkede tek veya ortaklı yeni bir şirket kurması ve yahut bir başka ülkede bulunan yerli bir firmayı satın alarak kendi bünyesine katmasıdır (Kurtaran, 2007). Yatırımcıya; yatırım

yapılan faaliyet alanını kontrol etme olanağı ve yetkisi sunan, mal ve hizmet üretimi sayesinde kazanç sağlamayı amaçlayan serbest sermaye yatırımlarına “Doğrudan Yabancı (Uluslararası) Yatırımlar” denir (Sarıaslan, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Planlama - Analiz - Fizibilite, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımların tanımı için başta IMF ve OECD olmak üzere uluslararası pek çok kuruluş yoğun bir şekilde çalışmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017). OECD tarafından hazırlanmış olan Doğrudan Yatırımlar El Kitabı içerisinde, doğrudan yatırımlar en genel haliyle “...Bir ekonomide yerleşik yatırımcının diğer bir ekonominin yerleşik olduğu olan bir işletmeye kalıcı ilişki kurmak amacıyla yaptığı sınır ötesi yatırım...” olarak ifade edilmektedir (OECD, 2008). OECD tarafından yapılan tanımın açılımında ise; “...Doğrudan yabancı yatırımcı bir ekonomide yerleşik bulunan, doğrudan veya dolaylı olarak, tüzel kişiliğe sahip bir şirketin (girişimin) en az %10 veya tüzel kişiliğe sahip olmayan bir girişimde buna denk oy gücüne sahip olan başka bir ekonomide yerleşik bulunan kişidir. Doğrudan yatırımcı ekonominin herhangi bir sektöründe sınıflandırılabilir ve aşağıdakilerden biri olabilir:

- a) Gerçek kişi,
- b) Birbiriyle bağlantılı gerçek kişi grupları,
- c) Tüzel kişiliği bulunan veya bulunmayan girişim,
- d) Kamu girişimi veya özel girişim,
- e) Birbiriyle bağlantılı girişim grupları,
- f) Hükümet organı,
- g) Aile mülkü, trust veya diğer sosyal yapılar,
- h) Bunların herhangi bir birleşimi ...” denilmektedir (OECD, 2008).

Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımcı tanımında “... yatırım yapılan ekonomiden başka bir ekonomi veya ekonomilerde yerleşik bulunan, doğrudan yatırım girişimine sahip olan; bir kişi (tüzel kişiliğe sahip veya sahip olmayan, kamu girişimi veya özel girişim), bir hükümet, bağlantılı kişi grupları veya tüzel kişiliğe sahip ve/veya sahip olmayan, kamu veya özel kaynaklı girişimler...” ifadelerine yer verilmektedir (IMF, 2008).

Türkiye’deki 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nda ise doğrudan yabancı yatırım;

“...Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıncı alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;

a) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

b) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmak...” olarak tanımlanır (Resmi Gazete, 2003).

Başka bir ülkede doğrudan yatırım yapan bir firmanın en önemli amaçlarının başında yatırım yapmış olduğu ülkedeki söz konusu şirket veya işletmelerde söz sahibi olmak gelir. Bu söz sahipliği ise, her ne kadar net bir uluslararası fikir birliği olmamasına karşın, genel kabul görür bir ilke olarak en az % 10’luk bir hisseyle mümkün olabilmektedir. Yukarıda geçen tanımlarda da vurgu yapılan bu % 10’luk hisse oranı yönetime katılabilmeye olanak tanımaktadır.

Yabancı yatırımlar teorik bir çerçevede ele alındığında bu teorilerde, mevcut piyasadaki rekabet ilkeleri başta olmak üzere yabancı yatırım yapan şirketlerin stratejileriyle ticarete olan yaklaşımları doğrultusunda bir takım bakış açıları geliştirilerek açıklandığı görülür (Polat, 2018). Merkantalist yaklaşıma göre, ülke zenginliğini başta uluslararası alanda yapmış olduğu ticaret belirlerken, bunun yanında sahip olduğu değerli madenler de bu zenginleşmeye etki eder. Merkantalist yaklaşım, ilerleyen zamanlarda dünya ekonomik yapısının ulus devletlerle beraber çok uluslu firmaların aynı doğrultudaki çıkarları doğrultusunda gelişeceğine atıf yaparak, doğrudan yabancı yatırımların artışıyla beraber ülkeler arasındaki etkileşimin belirli bir oranda azalacağını söyler (Erdoğan, 2011).

Üretimin sabit maliyetle gerçekleştiğini belirten Klasik yaklaşımda ve Neo Klasik yaklaşımda, doğrudan yabancı yatırımları açıklayan bir çerçeve mevcut değildir (Erdoğan, 2011). Keynesyen yaklaşımın bakış açısında ise yatırımcıların kar maksimizasyonu sağlamak amacıyla farklı ülkelere yayıldığı görüşüne yer verilir (Erdoğan, 2011). Marksist yaklaşım ise doğrudan yabancı yatırımları zengin ülkelerin fakir ülkelerde yaptıkları emek sömürüsü olarak nitelendirir. Doğrudan yabancı yatırımları emperyal ve kolonyal motivasyonlara bağlayan marksist iktisatçılar, sermayenin az, emek ve kaynakların ucuz olmasının yanı sıra bol olduğu ülkelerde yapılan sömürü hareketleri olarak nitelendirirler (Erdoğan, 2011).

Reymond Vernon tarafından 1966 yılında çıkarılan “Ürün Hayat Devreleri Yaklaşımı”; teknolojik içerikli ürünlerin ilk etapta gelişmiş ülkeler tarafından ortaya çıkarıldığını belirtirken, ilerleyen zamanlarda söz konusu ürünlerin üretiminin doğrudan yabancı yatırımcılar aracılığıyla az gelişmiş ülkelerde gerçekleştiğinin altını çizer. Zamanla ürünü ilk çıkaran ülkenin doğrudan yabancı yatırım aracılığıyla daha az maliyetle ürettiği ürünü ucuza ithal etmesi söz konusudur. Stephen Hymer tarafından gerçekleştirilen “Endüstriyel Yapı Teorisi”nde doğrudan yabancı yatırımların oligopolistik piyasa yapısı ele alınmaktadır. Endüstriyel Yapı Teorisi’nde tam rekabete eklenen işlem maliyetleri, sınırlı bilgi ve engeller vb. piyasaya ait sorunlarla birlikte eksik rekabet koşulları oluşacağı belirtilir (Polat, 2018).

Yukarıda açıklanan teoriler dışında, OLI paradigması, portföy teorisi, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, parasal yaklaşım, oligopolistik tepki yaklaşımı, içselleştirme teorisi, Caves ekonomileri, modern uluslararası üretim yaklaşımı ve dış ticareti tamamlayıcı doğrudan yabancı sermaye yatırımı teorisi gibi çeşitli teorilerle doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik ve iktisadi yönden açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm bu teoriler ortaya konduğu zamandan bu yana kendi içinde bir takım değişikliklere uğrayarak değişik bakış açıları da geliştirmişlerdir. Ama yine de doğrudan yabancı yatırım tam anlamıyla ve bütünüyle ele alabilen bir teori mevcut değildir (Polat, 2018).

1944 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası IBRD ve 1945 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu IMF benzeri kuruluşlar, 2. Dünya Savaşı’nın ardından savaşın beraberinde getirdiği zararları giderebilmek amacıyla, ekonomik zorluklar çeken ülkelere çeşitli maddi kaynaklar sağlamışlardır. 1980’li yıllara gelindiğinde, Latin Amerika

lkelerinin bir kısmı dış borçlarını ödeyemez duruma geldiklerinde, ülkelerin dış borç almaya yönelik bakış açıları değişmiştir. Ekonomik yönden zayıf olan ülkeler, dış borç yerine kendi ülkelerine doğrudan yabancı yatırımcıları çekmek için çalışmaya başlamışlardır (Claessens, 1993).

Günümüzde de doğrudan yabancı yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkelerde teşvik edilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Programlarında bu çalışmalara yer veren uluslararası kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası Para Fonu-IMF
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı- OECD
- Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı -UNIDO
- Uluslararası Finans Kurumu -IFC
- Dünya Ticaret rgt -WTO
- Ekonomik İşbirliği Teşkilatı -ECO
- Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği -WAIPA
- Uluslararası Ticaret Merkezi -ITC
- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı -UNCTAD
- Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi -EFTA
- Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı -MIGA
- Türkiye-Fransa Yatırım ve İşbirliğini Geliştirme Teşkilatı- OCIFT
- Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluşu -DEG
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği -KEİ
- Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları zm Merkezi -ICSID
- Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri -FIAS

Bir ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırım o ülke ekonomisinde mikro veya makro etkilere yol açar. Bu noktada ister ev sahibi ülke, ister kaynak ülke isterse yatırımcı şirket veya firma doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirirken birçok parametreyi göz önünde bulundurarak kapsamlı analizler sonucunda nihai kararı vermelidir.

1.1 Doğrudan Yabancı Yatırımın Sınıflandırılması

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılacak ülkeye giriş şekline göre çeşitlilik arz etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımları; yatırım şekline göre, yönüne göre, yatırım amacına göre doğrudan yabancı yatırımlar olarak üç ana başlık altında sınıflandırabiliriz.

1.2.1 Yatırım şekline göre doğrudan yabancı yatırımlar

Yatırım şekli itibari ile yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, yeni yatırımlar, birleşme ve satın almalar ile ortak girişimlerdir.

a) Yeni yatırımlar:

Yeni yatırımlar, yatırım yapılacak ülkede sıfırdan başlanarak girişilen yatırım türüdür. Yatırım yapılmaya uygun boş bir alan ki bu alan kimi zaman yeşil bir saha olabileceği gibi boş bir tarla da satın alınarak, üzerine sıfırdan bir yatırım mekanizması olabilecek fabrika ve yahut sermaye tesisi kurulabilmesi nedeniyle bu türdeki yatırımlar literatürde, “yeşil alan yatırımları (greenfield investments)” olarak adlandırılmaktadır (Sariaslan, 2019) Güney Kore menşeli Hyundai markasının 2006’da Çek Cumhuriyeti’nde fabrika kurarak, 3.400 kişilik işlendirme alanı yaratmasıyla yıllık yaklaşık 300 bin otomobil imal etmesi, sıfırdan yatırımlara örnektir. (Durgan, 2016).

b) Birleşme ve satın almalar:

Doğrudan yabancı yatırımın yapılacağı ülkede mevcut bulunan başka bir işletme yahut tesisin satın alınması yoluyla gerçekleştirilen bir yatırım şeklidir. Bu satın alma durumunda söz konusu şirket veya tesisin tamamı alınabileceği gibi bir kısmı da alınabilmektedir. Satın alınarak yapılan doğrudan yatırımlarda sıfırdan bir yatırım için harcanacak olan sermaye ve zamandan kazanım sağlanır. Literatürde; satın alma yoluyla gerçekleştirilen yatırımlar, genelde birleşme ve satın alma (mergers and acquisition) yatırımları olarak bilinirler. Fiiliyatta yabancı yatırımcının, yatırım yapacağı ülkedeki yerli şirketlerle birleşme ve satın alma (mergers and acquisition) şeklinde bir yatırım yapmaları ise pek fazla görülmemektedir (Sariaslan, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Planlama - Analiz - Fizibilite, 2014).

c) Ortak girişimler:

Doğrudan yabancı yatırımcı ile yerel firmaların kaynaklarını bir araya getirerek, amaçlarını gerçekleştirmek üzere oluşturdukları yatırım şeklidir. Doğrudan yabancı yatırımcı ile yerli ülke şirketi, ortak girişimlerde belirli bir yatırım projesi için ortak hareket ederek, ortak bir işletme veya girişim oluştururlar. Bu girişim türünde yabancı yatırımcı ülke piyasasına daha kolay giriş yapabilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Ortaklar ve

lkeler perspektiflerinden bakıldığında ortak girişimlerin çok fazla avantaj barındırdığı görülür.

Bu yatırım türünde ortaklar “know-how transferi” gerçekleştirebilmektedir. Ortak girişimlerin oluşturulması kadar sonlandırılması da kolaydır. Yatırımın amacına yönelik yapılan sözleşme, süresi sona erdiğinde basit bir şekilde bitirilebilmektedir. Yatırımın gerçekleşebilmesi için gereken sermaye ihtiyacı ortaklarca birlikte sağlanmaktadır. Ortak girişimde bulunan uluslararası şirketler bu yatırım türüyle değişik coğrafiyalarda yatırım yapma şansına sahip olmaktadırlar. Yine bu yatırım türünde ortaklar yatırımın yapıldığı ülkede meydana gelebilecek ekonomik zorlukların yol açtığı zararları birlikte karşılarlar (Hatipoğlu, 1997).

1.2.2 Yönüne göre doğrudan yabancı yatırımlar

a) Yatay yatırımlar:

Doğrudan yabancı yatırımlarda, yatay yatırımlar, sıklıkla ticaret amaçlı olarak yapılan yatırım türüdür. Yatırımcılar yatırım yaptıkları ülkede hizmet ve nihai tüketim ürünü pazarlamasıyla ilgilenirler. Bu yatırımların önceliği ihracatın söz konusu olabileceği ülkelere, ucuz taşıma erişimi ve işlem hacminde büyümedir. Yatay yatırımlar, yabancı yatırımcıya pazara yakın olmak için aynı ülke içinde veya yakın ülkelerdeki farklı bölgelerde hem üretim hem satış yapabilme olanağı sunmaktadır (European Central Bank, 2004). Doğrudan yabancı yatırımcıların, yatay yatırımı tercih etmelerindeki en önemli etken taşıma maliyetlerini asgari düzeyde tutarak, sadece bölgesel olarak çalışabileceği piyasaya ulaşmaktır (Erkök & Yıldıırım, 2018). Türkiye’de yatırım yaparak üretim tesisi kuran Toyota ve Hyundai firmalarının yapmış oldukları girişimler yatay yatırım türüne örnektir.

b) Dikey yatırımlar:

Doğrudan yabancı yatırımda dikey yatırımlar, yatırımcıların asıl faaliyetlerinden farklı olmakla beraber yine de bu faaliyetlerle alakalı yapılan yatırımlara denir (INNOGATE, 2020). Bu tür yatırımlarda, yatırım yapılan ülkedeki pazar büyüklüğünden çok ülkeler arasında mevcut bulunan hammadde ve aktörlerin miktarı belirleyici rol oynamaktadır (zcan & Arı, 2010). Dikey yatırım yapacak olan firmalar yatırım analizi yaparken ucuz iş gücü, enerji, vergi olanakları gibi parametreleri göz önünde bulundururlar.

Dış ticaretin tamamlayıcısı durumunda olan dikey yatırımlara; Amerika Birleşik Devletleri menşeli bir cep telefonu markasının 2019 yılı itibarıyla 49 farklı ülkede 1142 tedarikçi ile üretimlerini gerçekleştirmesi örnek olarak gösterilebilir (APPLE, 2020).

1.2.3 Yatırım amacına göre doğrudan yabancı yatırımlar

a) Kaynak arayan yatırımlar:

Doğrudan yabancı yatırımcının iş gücü, hammadde ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerini etkin bir şekilde kullanabileceği ülkelere yönelik olarak gerçekleştirdiği yatırımlardır. Kaynak arayan yatırımlar, üretim faktörlerini kendi bulunduğu ülkeye kıyasla daha etkili kullanabileceği ülkelere yönelik olarak gerçekleştirdiği yatırımlardır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Doğrudan yabancı yatırım yapan firmalar, kaynak aramalarını; yeraltı ve yer üstü kaynaklar, hammadde ve tarım ürünleri, ucuz ve verimli işgücü ile pazarlama, teknoloji gibi yönetim amaçlı kaynak belirgeçlerine göre yapmaktadırlar (Polat, 2018).

b) Pazar arayan yatırımlar:

Pazar arayan yatırımlar, yeni pazarlara girme amacıyla gerçekleştirilen yatırımlardır. Bu yatırım türünde bir başka amaç ise mevcut pazarı korumaktır. Bu doğrultuda piyasanın büyüklüğü, nüfusun gelir düzeyi, ülkenin büyüme oranı önemli ölçütlerdir. Ayrıca bölgesel ve küresel piyasalara erişim ve söz konusu ülkedeki işgücü durumu da ölçütler arasında yer alır.

c) Etkinlik arayan yatırımlar:

Etkinlik arayan yatırımlar, ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanmak amacıyla yapılan yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırımcı, yatırım yerinin bulunduğu konumun kaynaklara ve pazara olan mesafe avantajını elde etmek amacıyla da bu tür yatırımlar yapar (Bağcı, 2019). Etkinlik arayan yatırım türünde yatırımcılar çalışmalarını genellikle küresel veya bölgesel ekonomik entegrasyonun sağlandığı, liberal ülkelere yöneltirler (Polat, 2018).

d) Doğrudan yabancı stratejik yatırımlar:

Doğrudan yabancı yatırımcının, uzun dönemde stratejik kazanç, büyüme ve yüksek kar elde edebilmek amacıyla gerçekleştirdikleri yatırım türüdür. Bu bağlamda, firmaların rakiplerine karşı üstünlük kurmak için gerçekleştirdikleri yatırımlardır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Bu yatırım türünde doğrudan yabancı yatırımcı, rakip şirketleri veya stratejik şirketleri satın alarak, uzun vadede kendi konumlarını güçlendirmek amacındadır. Doğrudan yabancı stratejik yatırımlar, daha çok sanayileşmiş ülkelerde görülür (Durgan, 2016).

1-3 Dünya’da doğrudan yabancı yatırımın ülkeler ve şirketler açısından faydaları

1980lerde başlayan neo-liberal ekonomik değişimle beraber yurtdışı doğrudan yatırımlar, dünya ticaretine paralel bir seyir izleyerek artmıştır (DEİK, 2014). DYY, ev sahibi ve kaynak ülke şirketleri açısından çeşitli avantajlar sunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğu saptamasında bulunan akademisyen ve politikacılara göre doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülke ekonomisinde finans kaynağı açısından olumlu yönde belirgin bir yere sahiptir (Alfro, 2003).

Doğrudan yabancı yatırımlar, özellikle gelişmekte olan ev sahibi ülkeler için önem arz etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkelerde söz konusu yatırımlar, teknolojinin gelişmesine, istihdamın ve verimliliğin artmasına olanak tanır (Sarıaslan, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Planlama - Analiz - Fizibilite, 2014). Ev sahibi ülkede doğrudan yabancı yatırımın ekonomi başta olmak üzere diğer unsurları etkilemesi, doğrudan yabancı yatırımın ülkeye giriş şekline, pazara ve sektöre göre olumlu veya olumsuz bir seyir izlemektedir (Birol, 2002). Ev sahibi ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların çeşitli belirleyici faktörleri söz konusudur. Bunlar, politik faktörler, ekonomik faktörler ve yerel faktörler olarak üç ana başlıkta ele alınmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımcı, ev sahibi ülkenin politik faktörlerini incelerken; siyasi istikrar, ticaret politikaları, vergi politikası, özelleştirme politikası, bürokratik işlemler ve ekonomik entegrasyonlara üyelik durumlarını göz önünde bulundurmaktadır. Ev sahibi ülkenin hükümet politikalarındaki şeffaflık, sürdürülebilirlik ve tutarlı duruş, tüm bu politik

faktör etmenlerini içine alan ana unsur olarak görülür (Erdoğan, 2011). Ülke ekonomileri üzerinde de etkili olan siyasi istikrar olgusu ev sahibi ülkeler için yatırım yapılacak ülkeler değerlendirmesinde önemli bir yere sahiptir. Baskıcı bir yönetimin söz konusu olduğu bir ülkede hemen hemen her alanda birtakım kısıtlamalarda söz konusu olabileceği için bu durum yabancı yatırımcı üzerinde olumsuz yönde etki bırakmaktadır. Özgürlük kısıtlamalarına giden siyasi yönetimlerin bulunduğu ülkelerde ortaya çıkan karışıklıkların doğuracağı olumsuzluklardan etkilenmek istemeyen doğrudan yabancı yatırımcı, bu riskin en aza indirildiği ülkeleri tercih etmektedir. Ülkenin doğrudan yabancı yatırımcıya sunduğu kolaylıklar ve avantajlarda siyasi yönetim elinde olduğu için bu yönde olumlu gelişmelerin yaşandığı ülkeler yatırım için tercih edilebilecek ülkeler arasında yer alır.

Ekonomik yönden belirleyici faktörlerde ise; piyasa büyüklüğü, ekonomik büyüme, fiyat düzeyi istikrarı, döviz kuru, dışa açıklık seviyesi, yurtiçi yatırımlar ve altyapı, işgücü maliyetleri, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik devlet politikası, yatırım teşvikleri, ekonomik özgürlük ve rekabet gücü aranmaktadır. Yurtdışı doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkelerin ekonomik kalkınmalarına temel olarak birbirleriyle bağlantılı dört temel unsur aracılığıyla etki eder. Bunlar ekonomik kaynak, teknolojiyle beraber know-how nakli, istihdam ve global ekonomiye entegrasyondur (DEİK, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımın yapılacağı ülkedeki yerel belirleyici faktörler içinde; şeffaflık seviyesi, kurumsal yapı, fikri mülkiyet haklarının korunması, ülkenin konumu ve coğrafi özellikleri, kültürel yapı ve psikolojik faktörler yer almaktadır (Erdoğan, 2011). Doğrudan yabancı yatırımın uzun süreli bir yatırım türü olduğu göz önünde bulundurulduğunda yatırım yapılacak ev sahibi ülkenin politik, ekonomik ve yerel unsurlarının ne denli önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlarda ev sahibi ülke avantajları hakkında literatürde çok sayıda yazın bulunmasına karşılık, kaynak ülke avantajları değerlendirmesinde mevcut yazın sayısı daha azdır. Doğrudan yabancı yatırımların kaynak ülke üzerindeki etkileri, yatırımın hangi amaç ve yolla yapıldığına göre olumlu ya da olumsuz olabilmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017). Kaynak sahibi ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların belirleyici faktörleri arasında; kar maksimizasyonu, maliyet minimizasyonu altında ölçek ekonomileri, düşük maliyetli iş gücü ve hammadde sağlanması, tarife ve kotalardan kaçınma, mevcut pazarların korunmasının yanında yeni pazar arayışı, rekabetçi gücün korunarak

güçlendirilmesi, ulaşım ve üretimde esneklik beraber sır ve ünvanların korunması yer alır (Erdoğan, 2011). Bulunduğu ülke dışındaki bir ülkede yatırım yapmak isteyen kaynak ülkelerin temel itici güçleri arasında; üretimi çoğaltmak, ihtiyaç duyulan kaynağı sağlamak, tarife ve kotalardan kaçınmak, pazarı genişletmek, döviz kuru farklılıklarından faydalanmak, olası riskleri çeşitlendirerek minimize etmek, rakip firmaları ve diğer uluslararası firmaları izlemek, bilgiyi korumak, operasyonel kolaylık sağlamak, teknoloji ve know-how ihtiyacı, hassas fikri mülkiyet haklarının bulunması, markayı korumak ve markadan yararlanmak gelmektedir (Moosa, 2002).

Doğrudan yabancı yatırımları şirketler açısından ele aldığımızda ise bu yatırımlarla şirketlerin uluslararası arenada rekabet edebilme gücünün arttığı görülür. Şirketler marka satın alma veya sıfırdan yatırım yapma yöntemlerini kullanarak bu gücü elde edebilmektedirler. Marka satın alarak, yeni pazarlara giriş veya mevcut pazarlarda derinleşebilme imkanına sahip olabilmektedirler. Yeni pazarlara girişte başta ölçek büyüterek ciro artışı sağlanabilirken, navlun, gümrük ve tarife dışı engellerden doğan maliyetler gibi operasyonel yüklerden de kurtulmaktadırlar. Mevcut pazarlarda derinleşme ise şirketlere yeni kabiliyetler kazanma şansı verirken, teknoloji transferi ve çeşitli dağıtım kanallarına sahip olabilme getirisi sunmaktadır. Yine bu yöntemde çeşitli pazarların değişik beklentilerine uygun üretim yapabilmek, şirketlerin lehine olan bir durumdur. Sıfırdan yatırımlarda şirketler, maliyet, enerji, işgücü, vergi avantajları ile küresel bazda rekabet edebilme gücü bulurken teşvikler ile de sürekli iş fırsatları yaratarak yenilenme şansına sahip olmaktadır (DEİK, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımcı olarak iş gören şirketler olumlu yönde bir dönüşüm sürecine girerler. Önce endüstriyel dönüşüm, ardından da makroekonomik dönüşüm şirketlerin uluslararası rekabet edebilme gücünü artırırken, küresel değer zincirinde yükselmesine ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye sahip olmasına olanak tanır (DEİK, 2020). Doğrudan yabancı yatırımcı olan şirketler, dünya ticaretinin artışına önemli bir katkı sunarken aynı zamanda serbest ticaretin gelişiminde de etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yaptıkları teknoloji transferleri ile bu ülkeleri, ileri teknolojiyle tanıştırmak modernizasyonu sağlarlar. Doğrudan yabancı yatırımcı olan şirketler, ülkeler arasındaki ticaretin korunabilmesi adına, ülkeler arasında olası çıkabilecek sorunlarda barışçıl bir rol oynarlar (Candemir, 2006).

1.4 Dünya’da Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durum

Doğrudan yabancı yatırımların küreselleşmeyle birlikte artmış olmasına karşılık, ortaya çıkışı M.Ö 2500 yılına kadar dayanmaktadır. Sümerlerin ticaret yaptığı ülkelerde mallarını depolamak ve satmak amacıyla, başka ülke topraklarında bu amaçla faaliyetlerde bulunmaları ve o topraklardaki ucuz iş gücünden bu anlamda faydalanmaları ilk çıkış noktasına örnek verilmektedir (Wilkins, 1970). Asur İmparatorluğu’nda M.Ö 2000’li yıllarda zengin aileler, şimdi Irak ve Suriye’nin bulunduğu bölgelerde kendilerine ait ticari yapılanmalarla, bulundukları yer dışında ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır (Gür, 2014). Hindistan ticari faaliyetler açısından her zaman Batılı devletlerin ilgisini çeken bir konumda olmuştur. Bu topraklara ticaret için önce Portekizliler ardından da Hollandalılar gitmiştir. Sonradan Fransızların da dahil olduğu bu ülkedeki ticari girişimlere en uzun süreli sahiplik yapan ülke ise İngiltere olmuştur. İngiltere’de 1599 yılında 30.133 sterlin değerinde 101 adet hissesi olan Doğu Hindistan Kumpanyası, 31Aralık 1600 tarihinde resmi statüye kavuşmuştur.

Doğu Hindistan Kumpanyası ilk ticari seferini 1601 yılında Endonezya ve Malezya’ya yapmış, Hindistan’a da çeşitli ticari seferler düzenlemiştir (Bulut, 2003). 1612 yılında ise Babür İmparatorluğu’ndan fabrika kurma izni alınmıştır (Stein, 1990). İlerleyen yıllarda Hindistan ile olan ilişkilerini geliştiren İngiliz tüccarlar, bu bölgede yeni ticari üstler edinerek bugün mevcut bulunan tanımıyla doğrudan yabancı yatırım yapmışlardır. İngiltere’nin ticari amaçlı başlattığı bu girişimler daha sonra 1858 yılına kadar süren bir sömürgeciliğe dönüşmüştür. Yatırımlar aracılığıyla ülkeler arası ticari faaliyetler özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yoğunlukla emperyalizm ve sömürgecilik etkisi altında yürütülmüştür. 20. yüzyıl başlarına kadar İngiltere, uluslararası para ve ticaretin kaynağı konumunda olup, aynı zamanda bu parametrelerin kontrol merkezindeydi (Görmezöz, 2007).

Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik güçlükler sonucunda dünya ticareti 1929-1932 yılları arasında %60 oranında geriye düşmüştür. Ulusal para ve piyasalarını koruma eğiliminde olan ülkelerin ekonomik anlamda içe kapanmaları uluslararası ticareti engellemiştir (Flora, 1983). “Şanlı Otuzlar” tabiri ile İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 30 yılı kasteden Ekonomist Jean Fourastie göre bu dönem içerisinde dünya ekonomisi gelişme ve büyüme içindeydi. Uluslararası ticaret ise bu tabirin odak noktasını oluşturmaktaydı.

Ticaretin giderek liberalleşmesi uluslararası yatırımların artmasını sağladı (Kalmış, 2007). Doğrudan yabancı yatırımlar tam anlamıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin gündeminde yer almaya başlamıştır.

1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kasabasında toplanan bir konferans ile Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın kuruluşuna karar verilmiştir. IMF'nin tam olarak kuruluşu 27 Aralık 1945 tarihinde 30 ülke tarafınca imzalanan antlaşma neticesinde gerçekleşmiştir. IMF başta olmak üzere İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan birçok uluslararası kuruluş aracılığıyla ekonomik zorluk çeken ülkelere finansman destekleri sağlanmıştır. Dünya üzerinde yabancı yatırımların artmasına en büyük katkıyı sunan kuruluş ise Avrupa Ekonomik Topluluğu olmuştur. 1957 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşmasıyla faaliyete geçen Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun amacı işgücü, sermaye ve hizmetlerin serbest olarak dolaşabileceği bir ortak pazar oluşturmaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya ekonomisi genel itibari ile 3 dönemde ele alınmaktadır. Bunlar; 1950-1973 dönemi, 1973-1981 dönemi ve 1981'den günümüze kadar olan dönemdir (Seyidoğlu, 1998). 1950-1973 arasındaki dönemde doğrudan yabancı yatırımların %60'lık gibi büyük bir oranı ABD tarafından gerçekleştirilmiş olmakla beraber bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda büyük bir ivme gözlemlenmiştir. Az gelişmiş ülkelere yatırımları yönlendiren etkenlerin başında yeraltı madenleri, petrol ve iç pazar gelmiştir. Yine aynı dönemde Almanya, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin daha çok portföy yatırımlara yöneldiği görülür (Seyidoğlu, 1998). Bu dönemde uluslararası piyasada gerçekleştirilen mali işlemler altı kat artış göstermişken, 1950 ile 1975 tarihleri arasında uluslararası ticaret %7'lik bir artış göstermiştir (Armaoğlu, 1987).

1973-1981 yılları arasında yaşanan petrol krizleri bu dönemde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlerin başında gelmiştir. Petrol fiyatları ve uygulanan ambargolarla ekonomi küresel ölçekte etkilenmiştir. Petrol kriziyle birlikte üretim maliyetlerinde artışlar olurken petrol gelirleri millileşme adımları sonucunda Ortadoğu ülkelerine kaymıştır. Bretton Woods'ta oluşturulan uluslararası para sisteminde çöküş gözlemlenirken, dünya ticaret hacminde belirgin bir daralma meydana gelmiştir (Saygın & Öztürk, 2017). Bu dönemde yatırımların yönünde de bir değişim olmuştur. Örneğin Japonya krizle birlikte elektronik endüstrisine yönelik yatırımlara hız vermiştir.

ABD’de o zamana kadar kullanılan büyük ve çok yakıt harcayan araçların satışlarında düşüşler olmuştur. Japonlar bu dönemde ürettikleri küçük ve tasarruflu araçlarla ABD piyasasında yerini almıştır (Saygın & Öztürk, 2017). Petrol krizinin baş aktör olduğu bu dönemde liberalleşmeye doğru hızlı bir gidişat gözlemlenmiş ve beraberinde küreselleşme süreci hız kazanmıştır. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülke ekonomilerinde yeniden bir yapılanmaya gidilmiştir (Saygın & Öztürk, 2017). Dünya ekonomi literatürüne, deregülasyon, uluslararasılaşma ve globalleşme gibi tanımlarının girdiği bu dönemde sermaye hareketlerinin serbestleşmeyi öne alan politikalar belirlenmiştir (Akbulut, 2009).

1980’li yıllara geldiğinde yabancı yatırımlara kapılarını açan ülke sayısında belirgin bir artış olmuştur. Bu yıllar ve sonrasında dünya siyasal yapısında meydana gelen değişikliklerle beraber doğrudan yabancı yatırımlarda da çeşitlenmeler ve yön değişiklikleri olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılışı ile beraber Doğu Avrupa ülkelerine yabancı yatırım girişleri artarken, Çin’de yaşanan gelişmeler sonucunda da Çin, ucuz ve yoğun iş gücü ile yabancı yatırımlar açısından çekiciliği yüksek bir ülke olmuştur (Koçtürk & Eker, 2012).

IMF ve Dünya Bankası’nın uygulamaya koyduğu politikalar eşliğinde 1990’lı yıllarda yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere girişinde serbestlik, milli muamele ilkesinin uygulanması ve ihlaline karşı koruma vb. ilkeler yürürlüğe girmiştir (Muthucumaraswamy, 2017).

2000’li yıllarda DYY’ların yönü gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere ve geçiş aşamasındaki ülkelere doğru bir yön değişikliğine gitmiştir. Ayrıca hızla gelişen teknoloji sayesinde büyük ilerleme kaydeden iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler de doğrudan yabancı yatırımlara hız kazandırmıştır. World Development Indicators’dan elde edilen sonuçlara göre; dünya üzerindeki doğrudan yabancı yatırım 2000 yılında toplamda 1.518 milyar ABD doları olmuştur (Okuyan & Erbaykal, 2008). 2010 yılında ise gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımların payı %12’lik bir artış sergilemiştir. 2008 krizi sonrasında meydana gelen ekonomik dar boğazdan kurtulmak isteyen ülkeler doğrudan yabancı yatırımların ülkelere girişini hızlandırmak için politikalar belirleyerek uygulamaya çalışmışlardır (Erol & Çınar, 2013).

Gelişmekte olan ülkelerdeki mevcut DYY, 2010 yılında tüm dünyada gerçekleştirilen yatırımların ortalamalarına bakıldığında ortalamanın %52’sini

oluşturmaktaydı (UNCTAD, 2011). Yine aynı yılın verileri incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları çekebilme kabiliyetlerinin gelişmiş ülkelerin önüne geçtiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler uyguladığı politika ve teşvikler sonucu, doğrudan yabancı yatırımlarda paylarını hızlı bir şekilde %50 üzerine çıkarmışlardır (Göçer, 2013).

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından 2014 yılı incelendiğinde yatırımlarda yönün %55’lik bir payla gelişmekte olan ülkelere doğru olduğu görülmüştür. Çoğunlukla Asya ülkeleri, doğrudan yabancı yatırımların cazibe merkezi durumundayken, Asya ülkeleri içinde de Çin, Hong Kong ve Hindistan’ın başı çektiği görülür (UNCTAD, 2015).

2017 yılı içerisinde 65 ülke minimum 126 yatırım politikası benimseyerek uygulamaya sokmuştur. Bu politikaların %84’ü yatırımcıları çekmekte başarılı olmuştur. Ülkelerin teşvikleri daha çok sanayi politikaları yönünde olmuş ve bunun sonucunda sanayinin gelişmesi açısından anlamlı bir olumlu tablo ortaya çıkmıştır (KAGİDER, 2020). 2019 yılına gelindiğinde ise dünya ekonomisinin ticaret savaşları, korumacı politikalar ve resesyon gibi negatif etkiler nedeniyle %3,6’dan %3,0’a gerilemesi doğrudan yabancı yatırımları da etkilemiştir. ABD ve Çin arasındaki sürtüşmeler, büyük ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen dalgalanmalar, düşük performanslı makroekonomi ve Brexit gibi süreçler gerilemenin ana nedenleri arasında yer almıştır. Bu etmenler doğrudan yabancı yatırımlarda da %1’lik bir gerileme yaşanmasına sebep olmuştur (YASED, 2019).

Tüm dünyada doğrudan yabancı yatırımlar birçok bölge ve ülkede hızlı bir yükseliş sergilerken bu durum Afrika ülkeleri için geçerli değildir. Yabancı yatırımlarda gelişme eğiliminde olan ülkelerin tercih edilmesi sebebiyle çeşitli politik riskleri ve siyasi istikrarsızlıkları barındıran Afrika ülkeleri henüz bu tercih içinde tam anlamıyla yerini alamamıştır (Okuyan & Erbaykal, 2008).

1.4.1 Dünya’da doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı

Birleşmiş Milletler’in yıllık olarak hazırladığı “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu” doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili dünyadaki gelişmeler verileri ile birlikte sunulmaktadır.

Dünya üzerinde 2017 yılı itibari ile gelişmekte olan Asya ülkeleri en çok doğrudan yabancı yatırımı çeken ülkeler olmuştur. Bu ülkeler içinde Çin başı çekerken Singapur onu takip etmiştir. Kuzey Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar %39'luk bir düşüş göstermiştir. Kanada ve ABD'ndeki sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki azalma bu düşüşün temel nedeni olmuştur. Latin Amerika ülkelerinde ise bölge ekonomilerinde meydana gelen iyileşme sonucunda %8'lik bir artışla doğrudan yabancı yatırımlar 151 milyar dolara yükselmiştir (YASED, 2018). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik dağılımlarında ise gelişmiş ekonomilerde %37'lik bir inişle 712 milyar dolar seviyeleri görülürken, gelişen olan ekonomilerde 671 milyar dolarda sabitlik görülmüştür. Geçiş ekonomileri ise 2005 yılındaki en düşük 2. seviyeye gerilemiştir. Geçiş ekonomileri %27'lik bir düşüşle 47 milyar dolarda kalmıştır (YASED, 2018).

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2018” verilerini değerlendiren rapora göre, doğrudan yabancı yatırımlar 2017 yılında %23 lük bir düşüşle 1,43 trilyon dolar oldu. Doğrudan yabancı yatırımlardaki bu düşüşün ana etkeni satın alma ve birleşmelerdeki %22'lik düşüş olarak gösterildi. Sıfırdan yatırımlarda ise düşüş oranı %14 olarak belirlendi. UNCTAD verileri 2018 yılında da aşağı yönlü bir seyir izlemiştir. %13'lük bir düşüşle 1,3 trilyon dolar seviyesine inmiştir. Uluslararası birleşme ve satın almalar %18'lik bir artış yaşarken, sıfırdan yeni yatırımlar %41'lik çıkışla 981 milyar dolar olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlardaki bu geriye düşüş ve yavaşlamayla beraber küreselleşmenin geleceği yeniden konuşlmaya başlanmıştır (DEİK, 2019).

Küresel doğrudan yabancı yatırımlar UNCTAD'ın 12 Haziran 2019 tarihinde yayımlanan “2019 Dünya Yatırım Raporu'nda, 1,3 trilyon dolara gerileyerek, %13'lük bir azalma göstermiştir. 2018 yılında en çok yatırım çeken ilk 5 ülke sıralamasında; 252 milyar dolar ile ABD birinci ve 139 milyar dolarla Çin ikinci olmuştur. Üçüncü sırayı 116 milyar dolarla Hong Kong, dördüncü sırayı ise 78 milyar dolarla Singapur almıştır. Beşinci sırayı alan Hollanda ise 70 milyar dolarlık yatırım çekmiştir. Aynı yıl en çok yatırım çıkışı olan 5 ülke ise sırasıyla, Japonya, Çin, Fransa, Hong Kong ve Almanya olmuştur (UNCTAD, 2019).

1.4.2 Dünya’da doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı

Doğrudan yabancı yatırımlar sektörel bazlı incelendiği zaman ilk ortaya çıktığı zamandan günümüze belirgin bir değişiklik olduğu görülmektedir. Dünya üzerindeki siyasi, politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeyle birlikte 1980 sonrası hızlanan küreselleşme bu sektörel bazlı değişimlerin baş aktörüdür.

Uluslararası yatırımların 2015 yılı itibari ile geriye dönük son on yılı sektörel bazlı incelendiğinde; finans ve sigorta sektörü 43,6 milyar dolarla birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada en fazla doğrudan yabancı yatırımcı çeken sektör 29,5 milyon dolarla imalat sektörüdür. Doğrudan yabancı yatırımlarda 16 milyar dolarla enerji, 7,8 milyon dolarla telekomünikasyon sektörü ve 6,6 milyon dolarla perakende sektörünün dünya sıralamasını oluşturduğu gözlemlenmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016). 2018 yılı UNCTAD verileri incelendiğinde birleşme ve satın almaların 2017 yılına göre %18’lik bir artış göstererek 816 milyar dolara ulaştığı gözlemlenmiştir.

Birincil sektördeki birleşme ve satın almalar %60’lık bir artışla 39 milyar dolar seviyelerini görmüştür. İmalat sektöründeki birleşme ve satın almalar 2017 seviyelerini geçememişken, kimya ve hizmetler sektöründe belirgin bir artış tespiti yapılmıştır. Kimya sanayindeki birleşme ve satın almalar 149 milyar dolar seviye ile hemen hemen iki katına çıkmıştır. Hizmetler sektörü ise 2017 verileri ile kıyaslandığında 3/1 oranında bir artışla 469 milyar dolar olmuştur. 2018 yılındaki belirgin artışta rol oynayan bir diğer sektör metal madenciliği olmuştur. Metal madenciliği neredeyse 3 kat artış sağlamıştır. Genel itibari ile bakıldığında imalat sektöründeki sıfırdan yatırımlar 535 oranında artmışken, hizmet sektörleri %43 oranındaki artışla 473 milyon dolara ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

2020 yılı itibari ile dünyayı saran Covid-19 pandemisi her alanda olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımları etkilemiştir. İş ve ticaret hayatının durma noktasına geldiği bu süreçler ticaret hayatında sektörel bazlı önceliklerde de değişiklikler meydana getirmiştir. Söz konusu bu değişikliklerden doğrudan yabancı yatırımlarında etkilenmesi mümkün görünmektedir.

II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

2.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi ve Politikalarda Değişim

Anadolu toprakları bulunduğu konum itibarı ile coğrafik avantajlara sahiptir. Ticaret yollarının geçtiği bir coğrafya üzerinde bulunan Türkiye aynı zamanda sahip olduğu yer altı ve üstü zenginlikleriyle her zaman dikkat çeken bir bölge olmuştur (Ener, 2020). Anadolu ticaret yolları ve İpek yolu güzergahında yer alan Anadolu, bu özellikleriyle ekonomik, siyasi ve askeri birçok olaya sahne olmuştur (Eskikurt, 2014).

2-1-1 Cumhuriyet öncesi Osmanlı dönemi

18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu, her anlamda Batı Avrupa ülkeleriyle aynı seviyede olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2010). Bulunduğu coğrafyanın olumlu özellikleri nedeniyle Osmanlı Devleti, sömürgeci Avrupa’nın hedefinde olmuştur. Sömürgeci Avrupa devletleri emellerine ulaşabilmek için Osmanlı Devleti’ni bölmeye yönelik çeşitli stratejiler izlemiştir (Yıldırım, 2001). 18. yüzyılda Avrupa’da başlayan sanayi devrimi ile birlikte gelişen endüstriler Avrupa devletlerini yeni pazarlar ve hammadde arayışına itti. Sanayi devriminin başladığı İngiltere, sahip olduğu ulaşım yolları ve sömürgeleri ile en büyük ekonomik ve siyasi güç haline geldi (Önsoy, Rıfat, 1999).

Osmanlı Devleti’nin dış ticaretinin 18. yüzyıl başına kadar etkin olduğu görülür. 18. yüzyıl itibarı ile Batı’da bulunan yeni ticaret yolları ve sanayileşme batılı ülkelerin ticarete daha aktif bir hale gelmesine sebep olmuştur. Buna karşın Osmanlı ticareti ise zaman içerisinde güç kaybetmeye başlamıştır. Güç kaybeden Osmanlı ticaretinde, sanayileşme hareketinin başladığı sömürgeci İngiltere ile beraber Hollanda, Avusturya, Rusya, Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin güç kazanmaya başladığı görülür (Karta, 2013). Osmanlı, Avrupa’dan sanayi ürünleri alıp buna karşılık ise hammadde ihraç etmiştir. Bu ticari ilişki devamlı Osmanlı’nın aleyhinde olmuştur (Karta, 2013).

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırabilmek için 1838'de Reşit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki köşkünde imzalanan Balta Limanı Serbest Ticaret Antlaşması ile Osmanlı, topraklarının parçalanmaması için İngilizlere büyük tavizler vermiştir. Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı'da dış ticaret serbest hale gelmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı'nın üretim ve ticaretinde gelişme olması beklenirken, aksine Osmanlı ekonomisinde dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Bunun sonucunda ise iç piyasalardaki sermaye birikimi dengesi bozulmuştur (Berkes, 2013). Osmanlı, Balta Limanı Antlaşması ile ekonomisini korumak amacıyla koyduğu ticaret yasaklarını, ihracattaki yüksek gümrük oranlarını, iç gümrük uygulamasını, tezkere yöntemini yani yabancılara uygulanan yerli ürün satın alma ruhsatını ve bazı ürünlerin alım-satımındaki sınırlamaları İngiltere lehine kaldırmıştır. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı, başka devletlerle de benzer antlaşmalar imzalamıştır (Sükan, 2014). Osmanlı Devleti, 1838'de Fransa, 1839'da Sardunya, İspanya, Hansa Devletleri, 1840'da Hollanda, Belçika, Prusya, 1841'de İsveç, Danimarka, Toskana, 1843'de Portekiz, 1846'da Rusya, 1850 ve 1851'de Sicilya ile aynı türde ticaret antlaşmaları imzalamıştır (Duru, Öngeoğlu, & Turan, 1982).

Balta Limanı Antlaşması'nın ardından, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı da Batı kapitalizminin yararına olmuştur. Osmanlı Devleti, dışa bağımlı olmanın beraberinde getirdiği bir zorunluluk olarak bir takım idari ve mali reformlar yapmıştır (Sarica, 1983). Osmanlı devleti 1840-1860 yılları arasında devletçi bir sanayi politikası benimsemiştir. Bu politika doğrultusunda ihtiyacı olan malları üretme ve satın alma yöntemini uygulamıştır. Yine bu dönemde Osmanlı batı tarzında fabrikalar açmıştır. Tüm bu sanayi politikalarına rağmen bir takım iç ve dış nedenler yüzünden hedeflenen başarı elde edilememiştir (Yıldırım, 2001) Birçoğu Tanzimat döneminde açılmış olan 160 kadar sanayi tesisi, gerektiği gibi işletilememiş, bazıları ise yangın, deprem ve sabotaj sonucu yok olmuşlardır. Bunun yanı sıra, yabancılara kurup Osmanlı'ya devrettiği işletmeler, insan kaynağı, bilgi ve tecrübe yetersizliğinden dolayı etkili bir şekilde yönetilememiştir (Önsoy, 1999).

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti üzerinde kurulacak olan finans egemenliğinin temelleri atılmıştır (Eldem, 2005). Bu ferman, yabancı sermayenin yatırım yapabilmesinin önünü açarken gayrimenkul alımını da kolaylaştırmıştır (Pamuk, 2017). Islahat Fermanı'nın ardından imzalanan Paris Antlaşması Osmanlı topraklarındaki

her türlü sermayeye güvence sunmuştur. Islahat Fermanı sonrasında 1858 yılında çıkarılan arazi kanunnamesiyle yabancılara tanınan haklar genişlemiştir (Eldem, 2005).

Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye hareketleri, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, yatırımlar ve dış borçlanmalar aracılığıyla yapılmıştır (Sükan, 2014). 1854 yılında Sultan Abdülmecit tarafından çıkarılan bir fermanla Kırım Savaşı'nın finanse edilebilmesi için 5 milyon sterlin tutarında borç alınmıştı. Yapılan bu borçlanmalar sonucunda Osmanlı topraklarında yabancı sermaye yatırımları görülmeye başlandı. İlk önce bankacılık sektöründe, hemen ardından demiryolları, gaz, su, sigortacılık ve madencilik gibi sektörlerde yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde söz konusu sektörlerde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz, Alman ve Fransız şirketlerinin egemenlikleri görülmüştür (Sükan, 2014).

Osmanlı Devleti, 1854 yılında aldığı borcun ardından yeni gelir kaynakları yaratamaması ve elinde bulunan kaynaklarında mevcut ihtiyaçları karşılayamamasından ötürü borçlanmaya devam etmiştir. Girilen bu kısır döngüde dış borçlanmalar yüksek faizle yapılmış ve borçlar da yeni borçlar alınarak ödenmek zorunda kalınmıştır. Osmanlı Devleti, 1854-1874 arası on beş, 1877-1914 arası yirmi sekiz olmak üzere altmış yılda toplam kırk üç kez dış borç almıştır. Bu borçların toplam tutarı 347.372.040 liradır (Özdemir, 2010). Bankalar aracılığıyla yapılan borçlanmaların neticesi olarak bankacılık sektörü de sermaye yatırımlarında önemli bir rol almaya başlamıştır (Sükan, 2014). Mali reformun bir sonucu olarak, 1856 yılında İngiliz sermayesiyle kurulan Osmanlı Bankası, 1863'te İngiliz-Fransız ortaklığına dönüşmüştür. Londra ve Paris'teki kurullarca yönetilen bankanın faaliyet alanı İstanbul'dur. Kredi yaratma kapasitesi çok sınırlı olan Osmanlı bankacılık sistemi, yabancı bankalar denetiminde kalmıştır (Artun, 1983).

Kapitalist devletlerin kendi sanayilerini korumaya yönelik aldığı tedbirlere karşın Osmanlı Devleti bu konuda yetersiz kalmıştır (Geyikdağı, 2008). Bu bağlamda 19. yüzyılda, Anadolu'da oldukça güçsüz olan sanatkârlar ve köylüler Avrupa kapitalizminin gelmesiyle, ekonomik açıdan krize girdiler. Bursa'da 1847 yılına kadar mevcut bulunan bin dokuma tezgahında 32.000 kg ipek üretilmekteydi. Avrupa'dan gelen mallar Anadolu'ya girince, Bursa'da sayısı bin olan dokuma tezgahlarından sadece 75 dokuma tezgahı kalmış ve akabinde yıllık üretim 5.200 kg'a kadar azalmıştır (Insel, 1996).

Doğrudan yabancı yatırımların çoğunluğunun demiryollarına yöneldiği Osmanlı Devleti'nde, yatırımların geri kalanı sigortacılık, bankacılık, limanlar ve belediye hizmetlerine yönelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların %10'u kadarı da madencilik, tarım ve sanayi sektörlerine yapılmıştır (Pamuk, 2017). 1914 yılına bakıldığında Osmanlı Devleti'nde doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı demiryolu 48.37 milyon sterlin, bankacılık 14.78 milyon sterlin, sigortacılık 460 bin sterlin, limancılık 4 milyon sterlin, kent hizmetleri 4.15 milyon sterlin, madencilik 2.7 milyon sterlin, sanayi 2.91 milyon sterlin olarak görülür. Aynı yıl Osmanlı Devleti'nde doğrudan yabancı yatırımlara ülkesel bazlı bakıldığında; Fransız yatırımları 37.38 milyon sterlin, Alman yatırımları 28 milyon sterlin, İngiliz yatırımları 11.5 milyon sterlin olurken diğer ülkelerden gelen yabancı yatırımlar toplamı ise 5.5 milyon sterlin olmuştur (Geyikdağı, 2008).

Osmanlı ekonomisi 17. ve 18. yüzyıllarda meydana gelen gerileme süreçleriyle yarı sömürge bir ekonomi durumuna gelmiştir.

2-1-2 Cumhuriyet dönemi (1923-1980)

Osmanlı Devleti'nin yabancı sermaye ve yatırımlar alanındaki geçmişi, olumsuz ve kötü tecrübelerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin birçok dış borcu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak kalmıştır. Osmanlı'nın yabancı sermaye karşısında yaşadığı acı tecrübe ve borçlanma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkeyi, dış kaynaklara karşı daha ihtiyatlı olmaya itmiştir. Osmanlı'nın yabancı sermaye alanında yaşamış olduğu kötü tecrübe nedeniyle, genç Cumhuriyet'in kurucularından oluşan siyasi kadro, o yıllarda bu alanda sınırsız olan kapitülasyonlara kısıtlamalar getirmiştir. Bu durumda yabancı şirketler Türkiye'ye yatırım yapma konusunda isteksiz bir tavır takınmışlardır (Bozdağlı & Evlimoğlu, 2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulacak olan devletin en önemlisi ilkesi olan tam bağımsızlık hakkında, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Türk-Fransız Anlaşması'ndan önce gerçekleştirilen müzakerelerde Fransız Hükümeti özel temsilcisi Franklin Bouillon'a görüşlerini aktarmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk bu görüşlerinde Fransız temsilciye; “Tam bağımsızlık demek, elbette siyasal, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık demektir. Bu saydıklarımın dışında herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz, bunu

sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz” demiştir. Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti zamanında tanınan kapitülasyonlar sayesinde Anadolu topraklarında en çok yatırım yapan ülke olan Fransa’ya tanınan ayrıcalıklara bir son verilecektir. Tam bağımsızlığın önünde duran tüm bu engellerle mücadele edilecek ve bu engeller kaldırılacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk, yabancı sermayeye karşı duruşunu ve görüşlerini, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi açılışındaki konuşmasında net bir şekilde belirtmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye topraklarında ülke yasalarına saygılı olmak koşuluyla yer alabileceğini belirtmiştir. Yabancı sermayeye ihtiyaç duyulduğunu ama bu ihtiyaçtan dolayı da Türkiye’yi yabancı ülkelere sömürü ülkesi haline getirmeyeceklerinin de altını açıkça çizen Mustafa Kemal Atatürk, bu şartlarda yabancı sermayenin jandarmalığını yapmayacaklarını belirtmiştir (Sükan, 2014).

İstanbul’da faaliyet gösteren telefon, tramvay, elektrik ve su şirketleriyle beraber Aydın Demiryolu Şirketi gibi bir takım yabancı şirketlerle 1923 yılında yeni kontratlar yapılmıştır. Osmanlı Bankası tarafından hükümete verilen kredi karşılığında, 1925’te Osmanlı Bankası’nın ayrıcalığında uzatılmaya gidilmiştir. Osmanlı’dan intikal eden devlet sanayi işletmelerinin özel anonim şirketlere satılması amacıyla yine aynı yıl bir kanun çıkartılmıştır. Çıkarılan bu kanunla yabancılara şirketlerde %49 oranına kadar pay sahibi olmaları imkanı verilmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra Ankara Hükümetinden sırasıyla; 1924’te Belçika sermayeli İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi, 1925’te İsveç sermayeli İzmir Telefon Şirketi, 1926’da Belçika sermayeli İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi, 1928’de Alman sermayeli Adana Elektrik Şirketi, İngiltere sermayeli Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi, Fransa sermayeli Fethiye Simli-Kurşun Madencilik Şirketi, 1929’da ABD sermayeli Ford Şirketi ve Fransa sermayeli Kömür Madencilik Şirketi ayrıcalıklı statü kazanmışlardır.

Yine bu dönemde Belçika ve Fransız sermayesi ile iki çimento fabrikasının kurulmasının yanı sıra bir takım yabancı şirketler ayrıcalıksız şubelerini açmıştır. Adana’da İngilizler 1925 yılında bir çırçır fabrikası açarken, yabancı sermayeli şirketlerin Türk ortaklarla kurduğu karma şirketlerde mevcuttu. Bu dönemde Türkiye’de yatırım yapan önde gelen firmalar ise; Bursa’da Japonlara ait ipek dokuma fabrikası, HMY ve Columbia Plak, yabancı kimya firmaların ilaç fabrikaları ve Nestle’nin çikolata fabrikasıdır (Tezel, 1970).

28 Mayıs 1927 tarihinde çıkarılan 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun amacı ekonominin itici güç haline gelmesi ve sanayinin devlet tarafından desteklenmesi olmuştur. Söz konusu kanunla devletin sanayileşmedeki rolünü arttırmak hedeflenmiştir. Böylece devlet destekli sanayi hedefi doğrultusunda yapılacak çalışmalarla ülke kalkınmasında milli sermayenin kullanılması planlanmıştır (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014). Türkiye'de 1920-1930 arasında 201 anonim şirket kurulmuştur. Kurulan bu şirketlerin 66'sın da yabancı sermaye mevcuttur. Söz konusu anonim şirketlerin ödenen sermayelerinin toplamı 73 milyondur. Bu rakamın içinde yabancı sermayeli Türk anonim şirketlerinin oranı ise %43 idi. Bu şirketlerde Türk ortaklar her ne kadar kardan pay alıyor olsalar bile sermayeye katılmayan unsurlar olarak göze çarpmıştır.

Yabancı sermayeli şirketler; elektrik-havagazı üretimi, çimento sanayileri, dokuma, gıda, haberleşme-yayın, orman işletmeciliği, kaplıca işletmeleri, sinema-tiyatro-otel işletmeciliğinde yerli sermayeli şirketlerden daha güçlü pozisyonda olmuşlardır (Boratav, 2006). 1929 yılında bütün dünyayı etkileyen ekonomik krizden Türkiye'de etkilenmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile Türkiye döviz kontrolü dönemine girmiştir. Ülkede yabancı para alım ve satımı yasaklanmıştır. Yabancı para alım satım yetkisi Maliye Bakanlığına verilirken, Türk Parasının diğer para birimlerine dönüştürülebilmesi olanaklarını ortadan kaldıran bir rejime geçilmiştir (Bulutoğlu, 1970).

Türkiye'de 1950'lerden itibaren uygulanmaya başlanan ekonomi politikaları doğrultusunda yabancı sermayeye yönelik daha olumlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu dönemde kurulan hükümetler programlarında yabancı sermayeye yer vermişlerdir. Bu doğrultuda, yabancı sermayeye yerli sermaye kadar geniş yer vererek, yabancı sermayeden faydalanabilmek için çeşitli teşviklerde bulunmuşlardır (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 01 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılmıştır. 5821 sayılı bu kanunla yabancı sermayede kar transferi %10 olarak uygulanmıştır. Yabancı sermaye, maden, sanayi, imar, ulaştırma, enerji ve turizm alanlarında faaliyet gösterebilecekti. 3 yıl süreyle yürürlükte kalan 5821 sayılı bu kanun, yabancı sermaye alanında istenilen sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlamamıştır (Altun, 2007).

1950 yılında yürürlüğe giren 5821 sayılı yasa ile birlikte 1961 yılına kadar, dört yüz otuz bir yabancı yatırım başvurusu yapılmıştır. Bu başvuruların 230'u kabul edilmiştir

(Şirin, 2006). 1960 yılı sonrasında Türkiye’de planlı ekonomiye geçilmiş olup, ithal ikameci bir politika izlenmiştir. Bu yöntemle dış kaynaklara olan bağımlılıkta bir azalma hedeflenirken bunun tam tersi olarak dış kaynaklara ihtiyaç artmış. Artan bu ihtiyaçla birlikte ödeme zorlukları ortaya çıkmıştır. 1963 yılında, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda ithal ikamesine dayalı sanayileşme uygulanmaya başlamıştır. 1980 yılına kadar yürürlükte kalan bu plan resmi bir politika olmuştur (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014).

2-1-3 Cumhuriyet dönemi (1980-2020)

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları, 1980 yılı sonrasında görülen yabancı sermaye artışında rol oynamıştır. 24 Ocak Kararları sonrasında Türk ekonomisinde dışa açık bir politika izlenmeye başlanmıştır. Yine aynı dönemde Türkiye’de tekrar tesis edilmeye başlanan siyasi ve ekonomik istikrarla beraber yabancı sermaye ülkeye giriş yapmaya başlamıştır (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014). 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte özel kesimin ekonomide güçlenmesi, dış ticaretin liberalleştirilmesi, pozitif reel faiz uygulanması, sermaye piyasasının kurulması, mali araçların arttırılması, bankacılık sektöründe rekabetin devreye sokulması, KDV uygulamasına geçilmesi gibi çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Köse, 2002). 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda 25.01.1980 tarihinde 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” kabul edilmiştir. 1986 ve 1992’de iki defa değişikliğe uğrayan Çerçeve Kararları, uluslararası alandaki yatırımlar için tercih edilen bir ülke olmak amacıyla uygulanmıştır (Çeken, 2003).

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararname kambiyo denetimlerini kaldırmıştır. Kambiyo denetimlerinin kaldırılması, sermaye hareketlerinde serbestliği sağlamıştır. Sermaye hareketlerindeki serbestlik Türkiye’deki mevcut bankacılık ve finans piyasalarında tam anlamıyla bir istikrarın sağlanamadığı dönemlerde olmuştur. 1990’lı yıllara gelindiğinde çok daha fazla sermaye hareketiyle karşılaşan Türkiye’de bu hareketlerin önemli bir kısmı doğrudan yabancı sermaye olarak değil, kısa vadeli sermaye olarak gözlemlenmiştir (Ekinci, 2011). 1990 sonrasında Başbakanlığa bağlı olan Yabancı Sermaye Dairesi’nin, Devlet Planlama Teşkilatı bünyesine alınması, doğrudan yabancı yatırımların arttırılması amacıyla Türkiye’de gerçekleştirilen önemli bir adım olmuştur.

1992 yılında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı altında Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Resmi Gazete’de 20 Mart 1992 tarihinde yayımlanan yabancı

sermaye kararına göre, ülkeye yabancı sermaye getirilmesi ile ilgili izin, tescil, yatırım ve teşvik araçlarından yararlandırılmanın yanı sıra diğer işlemlerinde müsteşarlığa bağlı genel müdürlükçe yapılacağı bildirilmiştir (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014). Avrupa Birliği ile olan ilişkileri 1990'lı yıllarda canlanmaya başlayan Türkiye 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte Türkiye'de küreselleşme ivme kazanmıştır.

Yerli ve yabancı daha fazla yatırım yapılması, kamu-özel sektör iş birliğinin geliştirilmesi, yatırım ve işletme sürecinde ortaya çıkan idari ve bürokratik engellerin kaldırılması, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkı sağlanması amacıyla, 11 Aralık 2001 tarihli ve 2001/10 sayılı Bakanlar Kurulu Prensip Kararı ile Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı devreye sokulmuştur (Durgan, 2016).

Türkiye'de 2003 yılı doğrudan yabancı yatırımların artması için yasal ve ekonomik reformların yapıldığı yıl olmuştur. Aynı yıl resmîyet kazanan Avrupa Birliği adaylık süreci de Türkiye'ye olan ilgiyi çoğaltarak, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik beklentiler artmıştır (Uçan , Akyıldız, & Uçan, 2017).

17 Haziran 2003 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı ve yerli yatırımcı arasında mevcut bulunan farklar ortadan kaldırılmıştır. Türkiye'de girişimde bulunmak isteyen yabancı yatırımcının önündeki kısıtlamaların birçoğu kaldırılmış olup, izin ve onay sistemi bilgilendirme olarak değiştirilmiştir (Durgan, 2016). Bu bilgilendirme sistemiyle, doğrudan yabancı yatırımcının takıldığı en büyük engellerden olan bürokrasi engeli de önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımların artması amacıyla Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin yanı sıra Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinin başlaması ve ülke ekonomisindeki iyileşmeler, olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir (Altun, 2007). 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı ve yerli yatırımcılar eşit haklara sahip olmuşlardır. “DYY” ve “Yabancı Yatırımcı” kavramlarının tanımlamaları, dünya literatüründekiyle aynı paralellikte olacak şekilde yapılmıştır. Kamulaştırmaların keyfî olarak yapılması veya ücretsiz gerçekleştirilmesi sona ermiştir. Yabancı yatırımcıya gayrimenkul satın alabilme ve izin almak kaydıyla yabancı personel çalıştırabilme hakkı sağlanmıştır. İrtibat büroları açabilme olanaklarının verilmesinin yanı sıra, uyuşmazlıklarda uluslararası tahkim mahkemelerine başvurabilme imkânı sağlanmıştır.

Buna ek olarak yabancı yatırımdan edinilen gelirin transferi ile alakalı çeşitli engeller ortadan kaldırılmıştır (Şit & Şit, 2013).

2000’li yıllarla birlikte, Türkiye’deki ortalama yıllık 700 Milyon Dolar civarındaki yabancı yatırım girişi, ciddi oranda hızlanarak artmıştır. Öyle ki; bir yıl içerisinde gerçekleşen yabancı sermaye girişi geçmiş dönemlerdeki 10 yılda gerçekleşen miktardan daha fazla olmuştur. 2006 yılında, Türkiye doğrudan yabancı yatırım yapılan ülkeler içinde en aktif ülkelerden biri olmuştur. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD’ın raporuna bakıldığında, genel sıralamada Türkiye dokuzuncu olurken gelişmekte olan ülkeler sıralamasında beşinci olduğu görülmektedir (Altun, 2007).

Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırımlar alanında yapmış olduğu faaliyetlerden biri de 21 Haziran 2006 tarihinde, 5523 sayılı Kanun ile Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın kurulmasıdır. Ajansın alanında ülkedeki tek resmi kuruluş olarak gerçekleştireceği görevler içinde, Türkiye’nin mevcut yatırım imkanlarını yatırımcılara tanıtmak ve Türkiye’ye yapılacak yatırımların bütün aşamalarında yardımcı olmak yer almaktadır. Ajans, yabancı yatırımcılara bir referans noktası niteliğinde hizmet vermekte, bunu ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte mevcut yatırım fırsatları konusunda bilgilendirmenin yanı sıra değerlendirme etaplarında, resmi kurumların koordinasyonunu sağlama şeklinde gerçekleştirmektedir. Ajans’ın sunduğu hizmetlerin başlıcaları şu şekilde sıralanabilir:

- Endüstri ve sektör raporları
- Yatırım şartlarına yönelik değerlendirmeler
- Pazar araştırmaları ve pazar analizleri
- Yer ve saha seçimi
- Potansiyel ortaklık ve ortak girişimler için danışmanlık
- İlgili mevzuata ve kanuni sürece yönelik işlemlerin kolaylaştırılması
- Resmi kurum ve kuruluşlarla yapılması gereken görüşme ve yazışmaları gerçekleştirmektir (Durgan, 2016).

2003 yılından itibaren görülen artış eğilimi, 2009 yılında meydana gelen global kriz ile durup tersine gerileme eğilimine dönmüştür. Doğrudan yabancı yatırımlar, 2009 yılında, bir önceki yıla nazaran 9.613 milyon dolar azalarak 6.107 milyon dolar seviyesine düşmüştür (Lebe & Ersungur, 2011). 2011 yılında Türkiye’de faal durumda bulunan 29.399 yabancı

sermayeli şirketlerin büyük çoğunluğu (%78'i) limited şirketlerden, %19,6'sı anonim şirketlerden ve %2,3'lük kısmı ise şubelerden meydana gelmiştir. 2011 yılında, kurulan 3.979 şirket sayısı ile son beş yılın kurulmuş en yüksek şirket sayısına erişilmiştir. 2008-2009 yıllarında düşüş trendinde olan yeni şube ve şirket kuruluşları, 2010 yılında %21, 2011 yılında %23 oranında artmıştır. Yeni kurulan şirketlerin ve şubelerin toplam uluslararası sermayeli şirketler içerisindeki ortalama payı 2007 ve 2011 yılları arasında, %82 oranındadır (T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2011). 2011 yılında, doğrudan yabancı yatırımlarda bir önceki yıla göre oldukça dikkat çekici bir artış elde edilebilmiştir (Lebe & Ersungur, 2011).

Doğrudan yabancı yatırımlarda 2017'de Türkiye; 3 basamaklı bir gerilemeye rağmen dünya üzerindeki 26. en çok yatırım çeken ülke konumunda bulunmuştur. Yine aynı yıl gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye 13. sırada, Asya Bölgesi'nde 8.sırada yer almıştır. Doğrudan yabancı yatırımların Batı Asya Bölgesi'ndeki durumu incelendiğinde Türkiye bu bölgede en çok yatırımı çeken ülke konumunda bulunmuştur.

Tablo 2.1: Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımcı Girişi Sıralaması 2017

Ülke	2016 (Milyar \$)	2017 (Milyar \$)	2016 Sıralaması	2017 Sıralaması
ABD	457	275	1	1
Çin	134	136	3	2
Hong Kong (Çin)	117	104	4	3
Brezilya	58	63	7	4
Singapur	77	62	6	5
Hollanda	86	58	5	6
Fransa	35	50	14	7
Avustralya	48	46	9	8
İsviçre	48	41	8	9
Hindistan	44	40	11	10
Almanya	17	35	19	11
Meksika	30	30	16	12
İrlanda	15	29	20	13
Rusya Federasyonu	37	25	13	14
Kanada	37	24	12	15
Endonezya	4	23	47	16
İspanya	20	19	18	17
İsrail	11.9	19	27	18
İtalya	22	17	17	19
G. Kore Cumhuriyeti	12.1	17	26	20
İsveç	12.1	15.3	25	21
İngiltere	196	15	2	21
Kolombiya	14	14.5	22	23
Vietnam	12.6	14.1	24	24
Arjantin	3	12	54	25
Türkiye	13	11	23	26

Kaynak: YASED-Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2018 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu

Tablo 2.2: 2016-2017 Türkiye'nin Uluslararası Yabancı Yatırımlarda Payı

Türkiye'nin Uluslararası UDY'deki Payı	2016 (%)	2017 (%)
Batı Asya'daki Payı	42	42.5
Gelişmekte Olan Asya'daki Payı	2,7	2.3
Gelişmekte Olan Ekonomilerdeki Payı	1,9	1.6
Dünya'daki Payı	0,8	0.76

Kaynak: YASED-Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2018 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları yıl bazında değerlendirildiğinde; 2011 yılında 28 milyar 294 milyon dolar, 2012 yılında 31 milyar 378 milyon ve 2013 yılında ise 33 milyar 660 milyon dolar olmuştur. 2014 yılında 39 milyar 933 milyon dolar, 2015 yılında 36 milyar 248 milyon olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2016 yılında ise 39 milyar 463 milyon dolar, 2017 yılında 47 milyar 440 milyon dolar 2018 yılında 51 milyar 087 milyon olarak seyretmiştir (Karluk, 2003).

2-2 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Hizmet sektörleri uluslararası kuruluşlar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmış olmasına karşılık Dünya Ticaret Örgütü’nün Aralık 1993’de sonuçlanan GATT Uruguay Round Görüşmeleri’nde oluşturulan Sektörel Hizmet Sınıflandırması Listesi’nin yanı sıra Birleşmiş Milletler’in oluşturduğu sınıflandırma listesi de kullanılır. 12 temel hizmet alt sektörünün yer aldığı Dünya Ticaret Örgütü’nün hizmet sınıflandırılması listesi; iş hizmetleri, finansal hizmetler, iletişim hizmetleri, sağlık ve ilgili sosyal hizmetler, inşaat ve ilgili mühendislik hizmetleri, turizm ve seyahat hizmetleri, dağıtım hizmetleri, kültür ve spor hizmetleri, eğitim hizmetleri, ulaşım hizmetleri, çevre hizmetleri ve diğer hizmetlerden oluşmaktadır. Roma Antlaşması’nın 61.maddesinde tanımlanan Avrupa Birliği hizmet sektörü sınıflandırmasında ise; sanayi ile ilgili faaliyetler, ticari nitelikteki faaliyetler, esnaf ve sanatkâr faaliyetleri ile mesleki faaliyetleri bulunmaktadır (Şit & Şit, 2013).

Türkiye’de 1980 öncesinde yabancı sermaye ile ilgili bilgi ve veriler düzenli tutulmamakla birlikte çelişkili bilgiler de mevcuttu. Düzenli istatistik çalışmalarının 1980

sonrasında yapıldığı görülmektedir (Yavan & Kara, 2003). Türkiye’de 1980 yılı doğrudan yabancı yatırımlar verileri incelendiğinde sektörel bazda en çok yatırımın %91 payla imalat sanayinde olduğu görülür. %8,5’luk payla imalat sanayinin ardından gelen hizmetler sektörü sonraki yıllarda artış göstermişken imalat sanayide de düşüş gözlemlenmiştir. 1990 yılı verilerinde ise doğrudan yabancı yatırımlarda imalat sanayii %65, hizmetler ise %28 paya sahip olmuştur.

2003 yılı verilerinde hizmetler sektörünün %30 payla yine yükselişte olduğu görülmektedir. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün 2006 yılında yayınladığı raporda Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırımların dünya üzerindeki aynı alanda yapılan gelişmeleri takip ettiği gösterilmiştir. 2005-2006 yılları arasında finans ve telekomünikasyon sektörleri en fazla yatırım alan sektörlerdir. Bu sektörlerle 7.2 milyon dolar 2005 yılında giriş olmuşken bu oran 2006 yılına geldiğinde 13.6 milyon dolara yükselmiştir. 2006 yılında belirgin artış gösteren diğer sektörler toptan ve perakende ticaret, imalat sanayi, kimya sektörü ve gıda ve içecek sektörüdür (Görmezöz, 2007).

2016 sonu itibariyle Türkiye’deki yabancı sermayeli firmalar, tüm firmaların yaklaşık yüzde 45’ini oluşturmuştur. Sayıları 52 bin 574’e ulaşan çeşitli yabancı sermayeli firma ve şirketlerin, 12 bin 829’la en çok toptan ticaret ve ticaret komisyonculuğu sektörlerinde kurulduğu görülür. Yabancı sermayeli firma ve şirketlerin 5 bin 848’le perakende ticaret, kişisel ve ev eşyalarının tamiri alanında, 4 bin 737 ile inşaat sektöründe faaliyet göstermiştir. Bu üç sektör dışında yabancı sermayeli firma ve şirketlerin, 3 bin 610’u diğer iş faaliyetlerinde, 3 bin 211’i gayrimenkul faaliyetlerinde, 3 bin 134’ü destekleyici ve yardımcı ulaştırma, seyahat acentelerinde, 2 bin 286’sı otel ve lokantalarda, bin 592’si bilgisayar ve ilgili faaliyetlerde, bin 308 firma ise elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı sektörlerinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. 875 firma kara taşımacılığı ve boru hatları ile taşımacılık, 799 firma motorlu taşıtlar ve motosikletlerin satışı, akımı ve onarımı, 752 firma mobilya, 703 firma ise kimya sektörüne ilgi göstererek bu sektörlerle yatırımlarını yapmışlardır (TÜRMOB, 2016).

Tablo 2.3: 2010-2016 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Sektörel Dağılımı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TARIM SEKTÖRÜ	81	32	43	47	61	31	26
SİNAİ SEKTÖRLER	2.887	8.040	5.480	4.757	4.258	5.772	2.669
Madencilik ve Taş ocakçılığı	136	146	188	717	382	207	216
İmalat	924	3.599	4.519	2.209	2.742	4.225	1.711
Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı	124	650	2.201	400	451	983	586
Kimyasal ürünler ve eczacılık ürünleri imalatı	120	348	579	272	491	340	287
Bilgisayarlar, Elekt.-Elektronik ve Optik Ürünler	177	464	143	607	926	142	223
Ana Metal Sanayii ve Fabrikasyon Metal Ürünleri	213	293	101	100	116	98	167
Kauçuk ve Plastik Ürünleri İmalatı	7	128	486	168	83	80	98
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin	54	37	10	29	158	112	96
Kağıt ve Kağıt Ür. İm.ve K. Medyanın Bas.ve Çoğ.	18	74	12	107	92	20	72
Ulaşım Araçları İmalatı	38	93	121	97	78	147	62
Mobilya İmalatı ve BYS Diğer İmalat Sanayii	11	32	19	125	104	25	47
Tekstil ve Giyim Eşyaları İmalatı	94	149	376	60	137	433	36
Makina ve Teçhizat İmalatı	64	76	32	5	4	34	23
Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı	0	0	0	0	1	2	11
Ağaç ve Ağaç Ürünleri İmalatı	1	0	84	3	0	0	3
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	3	1.255	355	236	101	1.809	0
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Ür. ve Dağ.	1.824	4.293	773	1.795	1.131	1.338	740
Su Temini, Kanal., Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	3	2	0	36	3	2	2
HİZMETLER SEKTÖRÜ	3.288	8.064	5.238	5.086	4.312	6.271	4.193
İnşaat	310	301	1.427	178	232	106	308
Toptan ve Perakende Ticaret	435	707	221	379	1.136	598	602
Ulaştırma ve Depolama	183	221	130	364	594	1.524	544
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	113	122	16	59	24	11	235
Bilgi ve İletişim	36	36	134	120	214	150	91
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	1.621	5.883	2.084	3.415	1.470	3.516	1.705
Parasal Aracı Kuruluşların Faal. (Bankalar)	835	4.745	1.500	1.608	912	2.776	1.271
Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Fonları	766	882	348	1.538	199	117	116
Holding Şirketlerinin Faaliyetleri	10	170	176	229	226	438	264
Diğer Finansal Hizmet Faaliyetleri	10	86	60	40	133	185	54
Gayrimenkul Faaliyetleri	241	300	174	128	252	171	277
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	94	103	78	87	94	51	72
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	17	55	234	185	21	55	34
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0	0	0	0	0	0
Eğitim	17	68	60	2	0	0	13
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	112	232	546	106	204	58	273
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor	62	13	81	5	15	9	18
Diğer Hizmet Faaliyetleri	47	23	53	58	56	22	21
TOPLAM	6.256	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.888

Kaynak: TÜRMOB Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2016

Türkiye’de 2019 yılındaki yabancı sermaye girişlerinde hizmetler sektörü 3,399 milyon dolarla %60 pay alarak en önde gelen sektör olmuştur. 2,195 milyon dolarla %39’luk paya sahip olan sanayi sektörü ikinci sırada yer almıştır. Aynı yılın alt sektörleri incelendiğinde; imalat alt sektörü 2,004 milyon dolar, finans ve sigortacılık 863 milyon dolar, toptan perakende sektörü ise 870 milyon dolarla yabancı yatırım girişinin yapıldığı sektörler olmuştur (YASED, 2019).

Tablo 2.4: 2013-2019 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Sektörel Dağılım

	(\$ milyon)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	İmalat	2,843	2,742	4,237	2,240	1,202	1,934	2,004
	Kimyasallar, Kimyasal Ürünler ve Eczacılık Ürünleri İmalatı	272	491	340	288	142	324	591
	Kok ve Rafine Petrol Ürünleri İmalatı	236	101	1.809	0	0	165	421
	Gıda, İçecekler, ve Tütün Ürünleri İmalatı	475	451	983	706	198	456	247
	Bilgisayar, Elektronikler ve Optik Ürünler İmalatı	607	926	142	242	157	156	223
2	Finans ve Sigortacılık	3,415	1,470	3,515	1,765	1,464	1,229	863
	Şirketlerin Faaliyetleri	229	226	438	272	288	365	429
	Sigortacılık Faaliyetleri	1.538	199	117	128	5	47	227
	Bankalar	1.608	912	2.775	1.323	1.137	662	171
3	Toptan Perakende	379	1,137	604	688	1,077	1,125	870
4	İnşaat	178	232	109	293	626	215	451
5	Ulaştırma ve Depolama	364	594	1,524	635	1,333	629	305
	DİĞER	3,344	2,457	2,104	1,904	1,699	1,642	1,148
	TOTAL	10,523	8,632	12,093	7,525	7,401	6,774	5,611

Kaynak: YASED-Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu

2018-2019 yılları kıyaslamalarına bakıldığında; 2019 yılında sanayi sektörüne doğrudan yabancı yatırımcı girişleri 2,195 milyon dolarla 2018 senesine göre %19'luk bir düşüş göstermiştir. İmalat alt sektörü 2019'da %3,5'lik bir artış göstermiştir. Hizmetler sektörü %16'lık bir oran ile ciddi bir düşüş yaşamıştır. Hizmetler sektörünün altında yer alan toptan perakende %26'lık pay ile yükselişe geçmiştir. Finans ve sigortacılık sektörü 863 milyon dolarla %29,8'lik pay alarak düşüş yaşamıştır. Düşüş yaşanan bir başka alt sektör ise %9'luk payla ulaştırma ve depolama olmuştur. Gıda ve içecekler sektörü de %7,3 payla düşüş yaşayan sektörler arasında yer almıştır (YASED, 2019).

2-3 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

3 Ekim 2005’te Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik görüşmelerinin başlamasıyla birlikte, Türkiye’ye AB ülkelerinden giren doğrudan yabancı yatırımlarda artış olmuştur (Bozdağı & Evlimoğlu, 2014). Türkiye’ye 2007-2016 döneminde brüt 110 milyar 787 milyon dolar doğrudan yabancı yatırımcı girişi olmuştur. Avrupa ülkeleri bu yatırımların yüzde 72,4 oranla 80 milyar 208 milyon dolarında pay sahibi olmuştur. Bu oranın da 73 milyar 572 milyonu AB üyesi ülkelere ve 3 milyar doları EFTA üyesi ülkelere aittir. 3 milyar 665 milyon doları ise diğer Avrupa ülkeleri sermayesinindir (TÜRMOB, 2016).

2016 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren diğer doğrudan yabancı yatırımcı firma sayısı 52 bin 574’tür. Bu sayının içindeki en büyük pay, 6 bin 846 ile Alman sermayesidir. 5 bin 647 şirket ile Suriye ve 4 bin 209 şirket ile İran Alman sermayesini takip etmiştir. İngiltere 2 bin 983, Hollanda 2 bin 694, Rusya 2 bin 40, Irak bin 997, Azerbaycan bin 958, ABD bin 729, Fransa bin 434, İtalya bin 369 şirketle 2016 yılında Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımcı olarak bulunmuştur. Suudi Arabistan sermayeli 955 şirket, Avusturya sermayeli 865 şirket, Çin sermayeli 833 şirket, İsviçre sermayeli 828 şirket, Yunan sermayeli 735 şirket faaliyet göstermiştir. 662 Danimarka sermayeli şirket, 651 İspanyol sermayeli şirket, 650 Libya sermayeli şirket, 611 Ukrayna sermayeli şirket, 602 Mısır sermayeli şirket, 595 Belçika sermayeli şirket, 579 Bulgar sermayeli şirket, 537 Kazak sermayeli şirket, 487 Ürdün sermayeli şirket yatırımları için Türkiye’yi seçmiştir. Yine aynı yıl 455 Lüksemburg sermayeli şirket, 436 KKTC sermayeli şirket ve 423 Birleşik Arap Emirlikleri sermayeli şirket faaliyette bulunmuştur (TÜRMOB, 2016).

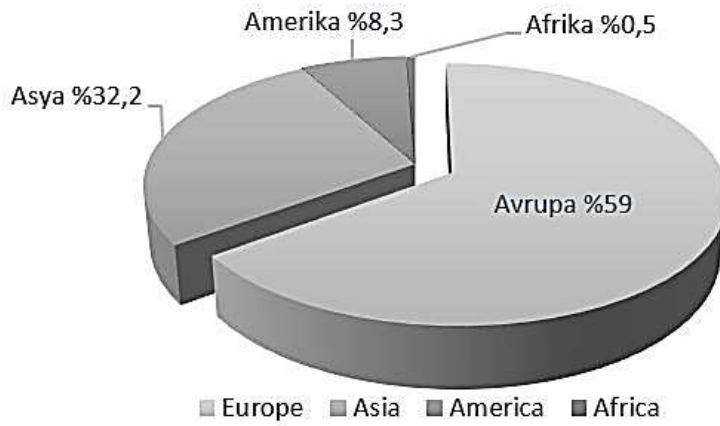
Tablo 2.5: 2007-2016 Türkiye'ye Yatırım Yapan Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı
(Brüt; Milyon \$)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
Hollanda	1.424	1.381	918	2.022	1.184	955	15.872
ABD	1.401	439	326	334	1.619	390	10.172
Lüksemburg	562	1.186	278	565	1.252	309	8.695
Avusturya	2.419	1.519	667	31	80	361	8.636
İngiltere	906	2.044	300	1.051	585	950	8.469
Almanya	664	491	1.970	606	355	430	7.801
İspanya	2.251	193	506	74	2.305	409	7.509
Azerbaycan	1.266	338	803	884	839	652	4.891
Fransa	1.000	86	217	286	164	88	4.127
Yunanistan	111	58	68	52	48	36	4.003
Belçika	1.495	39	60	38	767	23	3.600
Rusya	762	11	875	723	747	259	3.570
İsviçre	233	454	204	149	175	350	2.309
Japonya	231	106	439	257	314	329	2.039
S. Arabistan	9	439	39	10	17	11	1.920
İtalya	111	154	148	488	180	79	1.822
Katar	50	46	469	8	350	375	1.476
Kuveyt	43	271	185	197	7	22	1.398
Lübnan	45	315	573	35	0	152	1.276
BAE	89	52	176	115	80	37	990
Malezya	15	461	12	17	327	0	871
Çin	0	10	9	30	451	300	803
Portekiz	0	0	0	3	0	0	737
Kazakistan	1	1	1	0	0	27	665
G. Kore	52	58	61	20	39	36	586
Norveç	76	136	30	169	33	4	579
Çek Cum.	10	41	0	2	2	1	557
Brezilya	5	4	0	0	5	0	546
İrlanda	336	22	7	56	59	30	539
Hong Kong	163	38	13	88	1	31	419
Danimarka	15	10	61	34	7	48	379
Singapur	11	64	22	138	12	34	367
Bahreyn	5	131	11	34	6	0	366
İsrail	4	0	0	18	7	2	282
İsveç	78	29	22	7	11	10	278
Kanada	21	32	16	0	0	66	276
G. Afrika	0	0	221	42	0	0	263
Malta	68	15	32	0	3	37	219
Ürdün	4	0	30	35	0	0	215
Finlandiya	25	0	14	3	1	4	115
Diğer	175	87	107	10	42	41	1.150
TOPLAM	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.888	110.787

Kaynak: TÜRMOB Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2016

2019 yılında dünya genelinde yaşanan ticaret savaşları, korumacı politikalar ve resesyon dünya ekonomisinde yavaşlama ve belirsizlik ortamı olmuştur. Bu durumdan Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar da etkilenmiştir. 2019 yılında Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar alanında küresel payı %1'den %0,6'ya gerilemiştir. Türkiye'nin 2019 yılındaki doğrudan yabancı yatırım girişi 2018 yılı ile kıyaslandığında %35'lik bir düşüş ile 8 milyar 385 milyon dolar olduğu görülür (YASED, 2019).

Tablo 2.6: 2019'da Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Ülkesel ve Bölgesel Dağılımı



ÜLKELER			
	(milyon \$)	2018	2019
1	Hollanda	855	844
2	İngiltere	445	825
3	Katar	369	570
4	Azerbaycan	510	565
5	Almanya	298	437
6	ABD	435	342
7	Japonya	88	317
8	İsviçre	177	294
9	İspanya	224	220
10	Fransa	313	176
	DİĞER	3,060	1,021
	TOTAL	6,774	5,611

Kaynak: YASED-Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu

Türkiye'nin 2019 doğrudan yabancı yatırımcı verileri incelendiğinde en çok yatırım yapan kaynak ülkelerin İngiltere, Hollanda ve Katar olduğu görülür. Doğrudan yabancı yatırımların bölgesel incelenmesinde Avrupa ülkeleri %59'luk pay ile ilk sırada yer almıştır. Asya ülkeleri %32,2'lik pay, Amerika %8,3'lük pay ve Afrika %0,5'lik payla doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinde bulunmuşlardır (YASED, 2019). 2020 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'nün yayınladığı Dünya Yatırım raporunda; Covid-19 nedeniyle Dünya genelinde yaşanan krizin uluslararası yabancı yatırımları da etkilediği belirtilmiştir. 2005 yılından bu yana en düşük seviyelerin yaşanacağına dikkat çekilmiştir.

Raporda ayrıca 2021 yılında da % 5- 10 arasında bir düşüş yaşanabileceği ön görülürken, küresel bazda yaşanan pandeminin politikalar, arz ve talep üzerinde olumsuz etkisinin mevcut yatırım projelerini yavaşlattığı, beklenen derin resesyonla birlikte çok uluslu şirketlerin yatırım projelerini yeniden değerlendirmeye aldıklarının altı çizilmiştir. UNCTAD raporuna göre Greenfield yatırımlarla birlikte birleşme ve satın almalarda da 2020'nin ilk aylarında 2019 göre % 50'den fazla düşüş gözlemlendiği belirtilmiştir (YASED, 2019).

III. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARI

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD teşvik teriminin tanımını; “...belirli bir kuruluş ya da kuruluş grubuna belirli bir biçimde davranmaya yönlendirmek için hükümetler tarafından ya da hükümetlerin talimatı doğrultusunda sağlanan her türlü ölçülebilir ekonomik avantaj...” olarak yapmıştır. Söz konusu bu avantajlar, birtakım tedbirleri içinde barındırır. Bu tedbirler belirli bir yatırımın karlılık oranını yükseltmek veya yatırımın maliyet dahil her türlü risklerini azaltmak amacıyla tasarlanmış tedbirlerdir. Bu tedbirler, birtakım hususları ise barındırmazlar. Tedbirlerin içine almadığı hususlar; kapsamı geniş olan altyapı ve herhangi bir tefrik ihtiva etmeyen politikalar, doğrudan yabancı yatırımlar bakımından umumi hukuki durum, ticaret ile ilgili faaliyetlerle alakalı hukuksal ve ekonomik rejim ile karın ülkeden serbest bir şekilde çıkışı olarak sayılabilir.

Tedbirlerin kapsamadığı bu hususlar yatırımın nerede yapılacağını etkileyen hususlar olup birer teşvik değildir. Bir ülkenin kendisine doğrudan yabancı yatırım çekmek için her ne kadar yerli ve yabancı yatırım yapanlar arasında herhangi bir fark görmese de bazen teşvikler, ya yerli ya da yabancı yatırımcıdan sadece birisine yönelik çıkarılabilir (Kaymak, 2005)

Ekonomik birimleri istenen birtakım davranışlara yönlendirmeyi amaçlayan teşvikler, ekonomi politikalarının mühim yürütüm politikalarındandır. Yatırım teşvikleri gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de, toplam yatırım hacminin artırılması ve buna bağlı olarakta üretim ve istihdamda da artış sağlanması amacıyla kullanılır. Sektörel gelişime de katkı sağlayan teşvikler, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için de kullanılır. Türkiye’de genel teşvik sisteminin ana unsurunu yatırım teşvikleri oluşturmaktadır (Eser, 2011). Türkiye’de diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi sürekli kalkınmaya destek sağlamak amacıyla çeşitli teşvik sistemleri uygulanmaktadır. Teşvik sistemleri içinde öncelik doğrudan yabancı sermayenin ülkeyi girişini sağlayacak ve kaynak ülkeleri özendirecek teşvik uygulamalarına verilmektedir.

Türkiye’de; “Teşvik-i Sanayi Kanunu”, “Kalkınmada Öncelikli İller Uygulaması” , “5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, “5350 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ve “2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” gibi kanun uygulamaları, yatırım teşvikleri açısından yapılan politikalara örnek olarak gösterilebilir. 19 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan, 3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" Türkiye’deki teşvik sisteminde sektörel bazda düzenlemeler getirmiş olup, stratejik sektörlerin desteklenmesi amacıyla yeni teşvik araçlarının düzenlenmesini sağlamıştır (Tatar & Yurdadoğ, 2017).

3.1 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan Hukuki Teşvik Politikaları

Yabancı yatırım kavramı; Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun 2. maddesi b bendinde “...yurt dışından getirilen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye; devlet tahvilleri hariç şirket menkul kıymetleri; makine ve teçhizat; sınaî ve fikrî mülkiyet hakları yurt dışından getirilen doğrudan yabancı yatırım” olarak ifade edilmiş olup, yabancı yatırımcının yurt içinden sağladığı, sıfır yatırımlarda kullandığı hasılat, kâr, para alacağı veya ekonomik değere sahip yatırımı ilgilendiren öbür haklar da yurt içi elde edilen doğrudan yatırımlar olarak değerlendirilmiştir (Mırzayev, 2016).

Türkiye, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili olarak imzaladığı antlaşmalarda, yabancı sermaye yatırımcılarının ve alakalı etkinliklerinin uyması gereken kuralları belirtir. Bu antlaşmalarda, ekonomik iş birliklerinin daha yakın olabilmesi amacıyla elverişli şartların oluşturulması, düzenli ve kararlı bir yatırım ortamının yaratılması, kaynak ülke ile ev sahibi ülke arasındaki olası anlaşmazlıkların halledilme yöntemleri, yatırımcılara mali ve hukuki alanda kolaylık sağlayacak teşvik ve korunma maddelerine yer verilir. Birçok ülke ile yatırımların karşılıklı korunması ve teşvik edilmesi amacıyla imzalanan bu antlaşmaların, Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının artmasına olanak sağlayacağı beklenmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

1-Yabancı yatırımların korunması:

Türkiye'nin 108 ülkeyle "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" mevcuttur. Müzakere süreçleri, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen bu antlaşmalar, yabancı bir ülkede yatırım yapacak yatırımcılar için önemlidir. Bu antlaşmalarda; yatırımcıya ev sahibi ülke tarafından nasıl davranılacağı belirtilirken yine yatırımcının yatırım yaptığı ülkedeki menfaat ve hakları milletlerarası hukuk baz alınarak korunmaya alınır. Yatırımın yapıldığı ülkedeki olası kamulaştırma koşulları, kar transferlerinin güvence altına alınması, anlaşamama durumunda milletlerarası tahkime gidebilme benzeri maddeler yine bu antlaşmalar dahilinde yer alır.

Türkiye'nin imzaladığı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarıyla, Türk vatandaşlarının da antlaşma yapılan ülkelerde yapacağı yatırımlar korunma altına alınmış olur. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları ayrıca;

- Harp veya içeride oluşabilecek düzensizlik gibi durumlarda milli muamele prensibi doğrultusunda zarar gören yatırımcılara tazminat ödenebilmesini
- Kamulaştırma durumunda yatırımın asıl değerinin vakit kaybedilmeden ödenmesini
- Transferlerin zamanında yapılmasını
- Yatırımcı ve devlet arasında olası bir anlaşmazlık halinde milletlerarası tahkimin tanınmasını güvenceye alır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

2. Türk hukukuna göre ticari yapılar:

Türkiye'de 4875 sayılı Kanun'un 2. maddesiyle doğrudan yabancı yatırımın hangi şekillerde olabileceği açıklanmıştır. Bu maddeye göre, yabancı yatırımcılar, Türkiye'de Türk Ticaret Kanunu gereklerine göre şirket kurup, hali hazırda bir Türk şirketine ortak olup veya şube açıp faaliyette bulunabilirler. Bu madde gereğince, yabancı şirketlerin temsilcilik açma hakları da mevcutken bu temsilciliklerin ticari faaliyette bulunmaları yasaktır. Türkiye'de yabancı yatırımcılar, Türk Ticaret Kanunu'yla düzenlenen şirket türlerini ve Borçlar Kanunu'yla düzenlenen adi ortaklığı oluşturabilirler (Turanlı, 2008).

Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nun Uygulama Yönetmeliği'nde bulunan 9.madde söz konusu bu durumu; "...Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak

edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketlerdir. Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanun'un uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar.” şeklinde açıklanmaktadır (Resmi Gazete 25205, 20.08.2003).

Türk Ticaret Kanunu'na göre kurumsal ve kurumsal olmayan çeşitlerde şirketler kurulabilir. Kurumsal yapıda kurulabilecek şirketler; anonim şirket, limited şirket ve kooperatif şirkettir. Asgari sermaye ve benzeri bazı mali eşiklerle organlar farklı olabilse de genel itibari anonim şirket veya limited şirket kurmak için takip edilecek yollar arasında farklılık yoktur. Kurumsal olmayan yapıda kurulabilecek şirket türleri; kollektif şirket ve komandit şirketlerdir. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımcılar bu beş farklı türde şirket kurma hakkına sahip olsalar bile bunlardan anonim şirket ve limited şirket türü, Türkiye'nin yanı sıra global ekonomide de en çok tercih edilen şirket türleridir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

3. İş hukuku:

Türkiye'de, yabancı bir yatırımcı hangi sektörde yatırımda bulunursa o sektör için geçerli olan hukuk kurallarına tabii olur (Gökyayla & Sürat, 2004). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılmasının serbest olduğu, uluslararası anlaşmalarca ve özel kanun hükümlerince aksi öngörülmedikçe, belirtilmiştir. Yine aynı kanun kapsamında yabancı yatırımcı için izin-onay sistemi yerine getirilen bilgilendirme sistemi sayesinde, yabancıların Türkiye'de her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik iş kurması, faaliyette bulunması kolaylaştırılmıştır (Mırzayev, 2016).

4. Mülkiyet hakları:

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı yatırımcı, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kapsamında yerli şirketlerle aynı haklara sahip olduğu için, gayrimenkul edinimi hususunda da eşit muameleye tabiidir. Ayrıca Türkiye'nin imzaladığı antlaşmalar çerçevesinde de karşılıklılık ilkesiyle hareket edildiği takdirde, en çok gözetilen ulus kaydı

esasý ile akit ölkelerin yürürlükteki mevzuatına aykırı olmamak koşuluyla, Türkiye’deki yabancı yatırımcıların taşınmaz mal sahibi olabileceğini kabul etmiştir (Keleş, 2007).

5.Çevre hukuku:

Türkiye’de yatırım yaparak faaliyette bulunan yabancı yatırımcılar, gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek bir durumda iseler, Türk çevre mevzuatının temel yasası olan Çevre Kanunu’nun 10. maddesi gereğince, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu” yahut proje tanıtım dosyası hazırlamak zorundadırlar. Yine yabancı yatırımcılar, “Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı” olmadan yapacakları yatırımlarla ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı alamamaktadırlar. Çevre kirliliği, gürültü kirliliği gibi etmenlerin oluşmasına neden olan yatırımcılara da belirlenen oranlarda ceza uygulanabilmektedir (Mırzayev, 2016).

6. Rekabet hukuku

Türkiye’de rekabetin korunması amacıyla çıkarılan kanun 1994 yılında kabul edilmiştir. 1997 yılında ise bu kanunun korunması için, Rekabet Kurumu kurulmuş olup, işleyişine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Uygulamadaki rekabete ilişkin mevcut olan düzenlemeler sayesinde, yerli şirketlerin yabancı şirketlere karşı anti-rekabetçi davranışlarda bulunmaları önlenebilmektedir (Mırzayev, 2016).

3.2 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan İdari Teşvik Politikaları

1. İş kurma:

Türkiye’de uygulanan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, uluslararası yatırımcıların yerli yatırımcıyla aynı yükümlülük ve haklardan yararlanabilmesine imkan veren eşit muamele ilkesine dayalıdır. Bu kanuna göre, şirket kurabilme ve hisse devredebilme şartları, yerli ve yabancı yatırımcı için aynı prensiplere dayanır. Türk Ticaret Kanunu, Avrupa Birliği mevzuatı ve Avrupa Birliği’ne girme proseslerine uygun iş ortamı oluşturmaktadır. Yine aynı kanun, uluslararası standartlara uygun, halka arzı ve özel

sermaye etkinliklerini destekleyerek, yönetsel işlerde saydamlık sunmaktadır. Türkiye, iş yapma kolaylığını esas alarak yatırım ortamını iyileştirme reformunu gerçekleştirmiştir. Böylece; maliyet ve prosedürler asgariye indirilerek, şirket kuruluşlarında yaşanan bürokrasi kaldırılmıştır.

Şirket kuruluşlarını kolaylaştırmak için, Ticaret Odaları'nda yer alan "Tek Durak Ofis" adıyla yapılandırılan Ticaret Sicili Müdürlükleri ile şirket kuruluşları aynı gün içinde gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye'de yatırım yapmak amacıyla şirket kurmak isteyen yatırımcılar, şirket kurarken;

- Şirkete ait belgelerin hazırlanması ve noterce onayı,
- Ticaret sicili müdürlüğüne tescil başvurusu yapılması,
- Potansiyel vergi numarasının alınması,
- Rekabet Kurumu'nun belirttiği hesaba, sermayenin belirli bir yüzdelik kısmının yatırılması,
- Yasal defterlerin tescilletilmesi,
- Kurulusta kullanılacak sermayesinin en az %25'inin bir bankaya yatırılarak belgelenmesi,
- İmza sirkülerinin düzenlenmesi
- MERSİS'e çevrimiçi yöntemle ana sözleşme ve tutanağın gönderilmesi,
- Ticaret sicili müdürlüğünün şirket kuruluş bildirisinin vergi dairesinden takip edilmesi gibi birtakım düzenlemelere uygun hareket etmelidirler (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

2. Çalışma izni:

Türkiye'de 29 Ağustos 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 25214 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik" ile yabancıların çalışma izni almalarını kolaylaştırmak için özel düzenlemeler yapılmıştır. 4875 sayılı Kanun kapsamındaki şirket veya şubelerden, "Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı İstihdamına İlişkin Yönetmelik" gereğinde belirtilen şartları minimum düzeyde sağlayanlar "Özellik Arz eden Doğrudan Yabancı Yatırımlar" olarak adlandırılır. "Özellik Arz eden Doğrudan Yabancı Yatırımlar" ın minimum düzeyde sağlaması gereken bu şartlar;

- “Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 2.314.543 Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubede son yıl içinde Sosyal Sigortalar Kurumu’na kayıtlı en az 250 personelin istihdam edilmesi,
- Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 2.314.543 Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl ihracatının en az 1 Milyon ABD Doları olması,
- Yabancı ortakların toplam sermaye payının en az 2.314.543 Türk Lirası olması kaydıyla, şirket veya şubenin son yıl cirosunun en az 173,9 Milyon Türk Lirası olması,
- Şirket veya şubenin yatırımda bulunacak olması halinde, öngörülen asgari sabit yatırım tutarının en az 57,7 Milyon Lirası olması” olarak sıralanır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Yabancılar verilecek çalışma izin belgeleri için, 492 sayılı Harçlar Kanunu gereğince harç alınır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın çalışma izin talebini uygun gördüğü takdirde, verilecek izin süresine göre belirlenen harç miktarının yatırılması zorunludur. 210 sayılı “Değerli Kağıtlar Kanunu” hükümlerine göre, yabancılar çalışma izinleri için değerli kağıt bedeli öderler. Yeniden değerlendirme oranı temel alınarak her yıl bu bedeller belirlenir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

3. Oturma izni:

Türkiye’de kısa ve uzun dönem olmak üzere iki dönem halinde verilen oturma izni için yabancıların, vize ve vize muafiyetinin verildiği zamandan yahut 90 günden fazla kalmaları durumunda oturma iznine sahip olmaları gerekmektedir. Türkiye’de taşınmaz malı bulunan yabancılar, ticaretle ilgili faaliyette bulunacak yabancılar kısa dönem oturma izni almak için, e-ikamet sisteminden başvuru yapmak durumundadır. Yapılan bu başvurunun ardından İl Göç İdaresi Müdürlüğü’ne gerekli evrakları verirler. En fazla 2’şer yıllık periyotla verilen kısa dönem oturma izinleri 6 ay içerisinde kullanılmazsa geçerli oluşu son bulur. Yabancıların uzun dönem oturma izni almaları için, Türkiye’de en az 8 yıl aralıksız oturma izniyle ikamet etmeleri gerekmektedir.

Oturma izni süresinin dolmasına 60 gün kala ve her şartta oturma izni süresi bitmeden, valiliklere uzatmak için müracaat edilebilmektedir. Yabancıların uzatma başvurusu için e-ikamet sisteminden başvuru yapmaları gereklidir. E-ikamet sisteminden oturma izni uzatma başvurusu yapılmasının ardından gerekli belgeler Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Mersin, Muğla, Samsun, Şanlıurfa ve Tekirdağ'da bulunan İl Göç İdaresi Müdürlüklerine 5 gün içerisinde ulaştırılmalıdır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

4. Gayrimenkul ve vatandaşlık edinimi:

Türkiye'de yabancılar, gayrimenkul sahibi olabilmek için, yabancı gerçek kişiler, yabancı tüzel kişiler, yabancı sermayeli Türk şirketler olmak üzere 3 kategoride sınıflandırılırlar.

Tüzel bir kişilik olarak kurulan şirketler Türkiye'de belirlenmiş birtakım koşullar gereğince, yabancılara ait şirketler sınıfında sayılır. Gerçek veya tüzel yabancıların gayrimenkul sahibi olmalarıyla ilgili koşullar, 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 35. maddesinde yer almaktadır. Aynı kanunun 36. maddesinde ise yabancı sermayeye sahip şirketler hakkındaki hükümlere mevcuttur. Bazı ülkelerin vatandaşları Türkiye'de gayrimenkul edinme hakkına sahiptir. Bu konuda yetki Bakanlar Kurulundadır. Bakanlar Kurulu, gerekli gördüğü zamanlarda gayrimenkul edinmekle alakalı özel koşulları da belirleyebilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

T.C. Cumhurbaşkanı'nın kararıyla, 18 Eylül 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan düzenlemeler doğrultusunda belirlenen bir takım içerik ve tutarları karşılayan yabancılar, Türk vatandaşlığını kazanabilmektedir. Yeni düzenlemeye göre bu şartlar;

- “En az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk lirası tutarında sabit sermaye yatırımı gerçekleştirdiği Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca tespit edilen
- En az 250.000 ABD doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk lirası tutarında taşınmazı tapu kayıtlarına üç yıl satılmaması şerhi koyulmak şartıyla satın aldığı Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca tespit edilen
- En az 50 kişilik istihdam oluşturduğu Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca tespit edilen

- En az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk lirası tutarında mevduatı üç yıl tutma şartıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalara yatırdığı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunca tespit edilen
- En az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk lirası tutarında devlet borçlanma araçlarını üç yıl tutmak şartıyla satın aldığı Hazine ve Maliye Bakanlığınca tespit edilen
- En az 500.000 ABD doları veya karşılığı döviz ya da karşılığı Türk lirası tutarında gayrimenkul yatırım fonu katılma payı veya girişim sermayesi yatırım fonu katılma payını en az üç yıl elinde tutma şartıyla satın aldığı Sermaye Piyasası Kurulunca tespit edilen” olarak sıralanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

3.3 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikaları

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi amacıyla kapsamlı bir yatırım teşvik programı sunulmaktadır. Bu teşvikler, sıfır yatırımlarla beraber büyüme odaklı yatırım projeleri için, kurulum harcamalarının en düşük seviyeye indirilerek, yatırım kazançlarının hızlandırılmasına yöneliktir. Uygulanan teşvikler, ekonomik gelişmede önem arz eden olarak kategorize edilmiş ve önceliği olan sektörlerle ait projeleri ve teknolojik aktarımları da içerir. Ayrıca Türkiye’de; araştırma geliştirmeye beraber inovasyonel projeler ve ek işlendirme için sunulan takviye programlarıyla birlikte, ihracatçılara da bir takım hibe, teşvik ve kredilerle destek sağlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

Türkiye’de kalkınma planlarıyla beraber yıllık programlarda koyulan amaçlar yönünde uygulanan yatırım teşvik sisteminin amaçları; uluslararası doğrudan yatırımların artırılması, üretim ve istihdamda artış sağlanması, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, Ar-Ge potansiyeli yüksek bölgesel ve stratejik yatırımların özendirilmesi, yatırımcıların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin imalatının artırılarak cari açığın düşürülmesi, teknolojik dönüşüm doğrultusunda yüksek ve orta-yüksek teknolojiye sahip yatırımların desteklenmesiyle alakalı prosedürleri belirleyebilmektir (Konya Yatırım Destek Ofisi, 2020).

3.3.1 Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ekonomik teşvik türleri

Türkiye’de, doğrudan yabancı yatırımcılara verilen teşvikler amaçlarına, kapsamına, veriliş aşamalarına ve kullanılan araçlara göre sınıflandırılarak yatırımcılara, yatırımlarının hemen her aşamasında çeşitli kolaylıklar sağlanması hedeflenmiştir.

Tablo 3.1: Teşvik Araçları Sınıflandırılması

Amaçlarına Göre Teşvikler	AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Teşvikler- KOBİ’lere Yönelik Teşvikler - Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvikler
Kapsamına Göre Teşvikler	Gümrük Muafiyeti, KDV Ertelemesi, Kredi Garanti Desteği, Yatırım Faiz Desteği
Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler	Yatırım Öncesi Teşvikler Yatırım Dönemi İşletme Dönemi Teşvikleri Yatırım Sonrası Teşvikler
Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler	Ayni Teşvikler Nakdi Teşvikler Vergi Teşvikleri Diğer Teşvikler

1. Amaçlarına göre teşvikler:

Amaçlarına göre verilen teşvikler; girişimcilerin karşılaşılabileceği riskleri minimum seviyeye indirmek, rekabet gücünü çoğaltmak, yatırım ve üretimde artış sağlamak, ekonomik kalkınmaya ivme kazandırmak, AR-GE ile birlikte teknolojik gelişmeye olanak sağlamak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını en aza indirmek ve ihracatı geliştirmek ve benzeri amaçları hedefler (Tatar & Yurdadoğ, 2017).

2. Kapsamına göre teşvikler:

Genel ve özel olmak üzere iki türü mevcut bulunan kapsamına göre teşviklerde, gümrük muafiyeti, KDV erteleme, kredi garanti desteği ve yatırım faiz desteği araç olarak kullanılır. Sektör ayrımı yapılmadan, ülke ekonomisini bütünüyle kapsayan ve oranları eşit olan teşvikler, bu sınıf içinde genel teşvik türü olarak adlandırılır. Belli bir bölge, sektör ve

firmaya yönelik sunulan teşvikler ise özel teşvik türüdür. Özel teşvik türünde; Ar-Ge yatırımları için sağlanan uygun krediler ve kredi garanti desteğinin yanı sıra KOBİ'lerin yapacağı yatırımlara sağlanan faiz desteği gibi araçlar da yer alır (Duran, 2003).

3. Veriliş aşamalarına göre teşvikler:

Yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri ve işletme dönemi teşvikleri olmak üzere 3 başlıkta incelenebilen teşvikler, “Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler” olarak adlandırılırlar. Yatırım projelerinin başlangıcında verilen nakdi, ayni ve teknik destekler “Yatırım Öncesi Teşvikler” dir. Bu aşamada verilen teşviklerle, özellikle küçük yatırımcının proje seçimi, fizibilite gibi başlangıç aşamalarında destek sağlamak hedeflenir. Yatırım teşviklerinin en fazla kullanılan şekli olan “Yatırım Dönemi Teşvikleri” bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, iktisadi büyümenin sağlanması gibi amaçlarla hazırlanan teşvikler olup, sıfır yatırımların yapılması veya hali hazırda mevcut bulunan yatırımların geliştirilip iyileştirilmesi için verilir. “İşletme Dönemi Teşvikleri” de yatırım dönemi teşviklerle aynı özelliklere sahip olmakla beraber yatırımın ekonomik durumuna, direkt etki edebilen teşvik aracıdır. Bu tür teşviklerde sıklıkla kullanılan araç vergilerle ilgilidir (Duran, 2003).

4.Kullanılan araçlara göre teşvikler:

“Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler” ayni teşvikler, nakdi teşvikler, vergi teşvikleri ve diğer teşvikler olarak alt başlıklarla incelenebilmektedir. Ayni teşvikler, yatırımcı firmalara ve yatırım yapılan bölgelere, sektörlere çeşitli muafiyetler sağlamanın yanı sıra avantajlar da sunarak, maliyet unsurlarını azaltan veya tümüyle ortadan kaldıran ayrıcalıklardır (Tatar & Yurdadoğ, 2017). Nakdi teşvikler ise geri ödeme olmadan yatırımcıya nakit olarak verilen teşvikler olup, ciddi bir unsurdur (Duran, 2003). Vergi teşvikleri, vergi mevzuatında değişiklikler yapılarak yatırımcılara vergisel kolaylıklarla birlikte ayrıcalıklar da tanıyarak vergi yükünü azaltan teşviklerdir (Tatar & Yurdadoğ, 2017). Dolaysız vergi teşvikleri kurumlar vergisi çerçevesinde iktisadi birimlere tanınan vergi teşvikleridir (Tekin, 2006). Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler içinde, enerjiden ucuza yararlanabilme, alt yapı hazırlanması ve ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar gibi unsurlar ise diğer teşvik grubunda yer alan araçlardır.

3.3.2 Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımcı ekonomik teşvik unsurları

Türkiye’de yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, Bakanlar Kurulu’nun 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ve “2012/1 Sayılı Uygulama Tebliği” hükümleri doğrultusunda desteklenir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.2: Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Teşvik Unsurları

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓
Sigorta Primi-İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		✓	✓	✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓
KDV İadesi				✓

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

Türkiye’de uygulanan Genel Teşvik Sistemi’nde, 1. ve 2. bölgelerde 1 milyon TL olan asgari sabit yatırım tutarı 3., 4., 5. ve 6. Bölgelere gelindiğinde 500 bin TL’dir. Stratejik yatırımlarda ise bu 50 milyon TL tutarındadır. Bölgesel teşvik uygulamalarında uygulanan en az sabit yatırım tutarı ise minimum 500.000 TL’den başlamak üzere desteklenerek, sektör ve il bazında belirlenir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Türkiye’de teşvik unsurları içeriğinde, artırımları yatırıma yöneltmek, katma değeri yüksek yatırımları desteklemek, istihdam alanı oluşturmak, uluslararası alanda rekabet edinimini güçlendirmek adına yatırımların devlet tarafından desteklenmesi amacıyla “Yatırım Teşvik Belgesi” yer alır (Hazman, 2010). Doğrudan yabancı yatırımları artırmak amacıyla verilen Yatırım Teşvik Belgesi ayrıca; yatırımların sürdürülerek kalkınmaya destek olması, bölgeler arasında mevcut bulunan gelişmişlik farklarını gidermek, çevre korunmasına ait projelerle beraber Ar-Ge etkinliklerine katkı sağlamak için de verilir. Bu belge ayrıca yatırımların devletçe desteklenip beraberinde teşvik edildiğini de gösterir (Erdağ, 2012).

02 Temmuz 2018 tarihinden itibaren, teşvik belgesine yönelik işlemler ve uygulamalar Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen E-TUYS adlı web tabanlı uygulama aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Konya Yatırım Destek Ofisi, 2020).

Tablo 3.3: Türkiye’de Verilen Teşvik Belgesi Sayıları (Yıllara Göre)



Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Sistemi 2019 Yılı Uygulama Sonuç Broşürü

Yatırımcıya ait teşvik belgesinin düzenlenmiş olması, yapılabilecek yatırımlarla alakalı olan diğer mevzuat hükümlerini ortadan kaldırmaz. Yatırımcı teşvik belgesi almış olsa bile, diğer resmî kurumlardan alınması gereken belgeleri almakla yükümlüdür. Teşvik belgesinin varlığı yapılması gereken diğer yasal zorunlulukları ortadan kaldırmaz (Gökmen & Kartaloğlu, 2012).

1.KDV istisnası:

Diğerlerinden ayrı tutmak anlamına gelen “istisna”, ayrı tutulan için genel olarak uygulanan kuralın uygulanmamasıdır. Üstünden KDV hesaplanmayacak işlemlere ise KDV istisnası denir (Tuzcu, 2017). Yatırım Teşvik Belgesi alan yatırımcılar, yurt içi ve yurt dışından alınan yatırıma ait ekip ve ekipmanla birlikte belge kapsamında bulunan yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları için katma değer vergisi ödemeyerek, KDV istisnasından yararlanırlar. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat ile yine bu belge kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları için KDV ödenmemesi şeklinde uygulanır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

2. Gümrük vergisi muafiyeti:

Belli gerçek-tüzel kişilerin, vergi yapısının standartı temeliyle doğmuş olan vergi borcunun, kanunların verdiği yeti içinde sürekli yahut belirli bir zaman aralığında vergi mükellefiyeti dışında tutulmasına “Gümrük Vergisi Muafiyeti” denir (Çoban, 2020). Türkiye’de uygulanan yeni teşvik sisteminde, tüm bölgelerde uygulanmak üzere 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”ın 4. maddesi ile belirlenen yeni usul ve esaslara göre, gümrük vergisi muafiyeti öngörülmüştür. 2012/3305 sayılı kararın 4. maddesinde ayrıca, araştırma ve geliştirme ile çevre yatırımlarının da gümrük vergisi muafiyetinden yararlanabileceği belirtilmiştir (Gökmen & Kartaloğlu, 2012).

3. Vergi indirimi:

Kurumlar vergisi ile gelir vergisinin, planlanan yatırım için belirlenen ilave tutarına gelinceye kadar düşük uygulanmasına “Vergi İndirimi” denir. Yatırımcılara verilen bu teşvik, stratejik yatırımlar, bölgesel teşvik uygulamaları ve öncelikli yatırımların teşviki uygulamaları kapsamında düzenlenmiş teşvik belgesi karşılığında sağlanır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.4: Vergi İndirimi-Yatırıma Katkı Oranı (%)

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	
	Yatırım Katkı Oranı* (%)	Kurumlar Vergisi veya Gelir Vergisi İndirim Oranı** (%)
1. Bölge	15	50
2. Bölge	20	55
3. Bölge	25	60
4. Bölge	30	70
5. Bölge	40	80
6. Bölge	50	90

İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1/1/2017 ile 31/12/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için;

*Her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilir.

** Vergi indirimi oranı tüm bölgelerde %100 oranında uygulanır.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

Özellikle yatırım teşvik belgesinin konusu olan yatırımdan ele geçecek gelirlere uygulanan vergi indirimi desteği ayrıca, tüm bölgelerdeki firmalar hakkında, yatırım katkı tutarının yüzde seksenini geçmemesi koşuluyla, yatırım sürecindeki bütün etkinliklerden ele geçen kazanç üstünden sağlanır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.5: Bölgesel Yatırımların Teşviki Uygulamalarında Vergi İndirimi

Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Vergi İndirim Oranı (%)	İşletme / Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı (%)	
			Yatırım Dönemi*	İşletme Dönemi
I.Bölge	15	50	80	20
II.Bölge	20	55	80	20
III. Bölge	25	60	80	20
IV. Bölge	30	70	80	20
V. Bölge	40	80	80	20
VI. Bölge	50	90	80	20

*İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1/1/2017 ile 31/12/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için bu oran % 100 olarak uygulanır.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

4. Sosyal sigortalar prim desteği (işçi payı- işveren payı):

Sosyal sigortalar prim teşviki, yatırım teşvik belgesi dahilinde yapılan yatırım aracılığıyla elde edilen ek istihdam için ödenecek sigorta primi işçi payının, asgarî ücrete denk tutarının, on yıl süreyle bakanlık tarafından ödenmesidir. Sosyal sigortalar prim desteği, yalnızca 6. bölge de gerçekleştirilen yatırımlara yönelik hazırlanan teşvik belgelerinde mevcuttur. Genel teşvik uygulamaları hariç tutulur. Sosyal sigortalar prim desteği ayrıca “Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı” içeriğinde desteklenen stratejik yatırımlarda da uygulanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

Yatırım teşvik belgesi kapsamında, yatırımla elde edilen ek istihdam için ödenmesi gereken sigorta primindeki işveren payının asgarî ücrete denk gelen miktarı bir müddet Bakanlıkça karşılanır. Stratejik yatırımlar, bölgesel ve öncelikli yatırımların teşviki uygulamaları kapsamında düzenlenen teşvik belgeleri içinde bu uygulama geçerlidir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.6: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Bölgeler	Uygulama Süresi	Destek Tavanı * (Sabit Yatırıma Oranı)	
		Bölgesel Teşvik	Stratejik Yatırımlar
1	2 yıl	%10	%15
2	3 yıl	%15	%15
3	5 yıl	%20	%15
4	6 yıl	%25	%15
5	7 yıl	%35	%15
6	10 yıl	-	-

*Teşvik belgesi düzenlenmesine ilişkin müracaat aşamasında talep edilmesi halinde, vergi indiriminden yararlanılmamak kaydıyla, desteğin sabit yatırım tutarına oranı, yatırıma katkı oranının yarısı kadar artırılarak uygulanır.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

4. Gelir vergisi stopajı indirimi:

Yatırım teşvik belgesi dahilinde, yatırımla elde edilen ilave istihdam için ödenmesi gereken, gelir vergisi stopajının asgarî ücrete eşit gelen bölümünün on yıl süreyle tahsil edilmesinin ertelenmesi yoluyla gelir vergisi stopajı indirimi uygulanmaktadır. Gelir vergisi stopajı indirimi sadece 6. bölgede gerçekleştirilen yatırımlara yönelik düzenlenen teşvik

belgelerinde söz konusudur. Bunun yanı sıra, “Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı” dahilinde desteklenen stratejik yatırımlarda da bu teşvik unsuru uygulanır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020). Gelir vergisi stopajı indirimi olarak uygulanan bu teşvik unsurunda ana amaç, yatırımcı işverenin istihdam maliyetini azaltmaktır. Bu teşvik unsurunun uygulanmasıyla az gelişen bölgelerde mevcut bulunan yatırımların ve buna bağlı olarak istihdamda artış öngörülmüştür (Gökmen & Kartaloğlu, 2012).

6. Faiz oranı desteği:

Yatırımcıların, yatırım teşvik belgesi dahilinde kullandığı en az bir yıl vade ile alınan kredilerine yönelik bir finans teşvikidir. Teşvik belgesinde kaydı olan sabit yatırım tutarının %70’ine kadar kullanılacak olan kredi tahsilinin faizinin veya kâr payının bir miktarı Bakanlık tarafınca karşılanmaktadır. Söz konusu destek, stratejik yatırımlar, araştırma geliştirme ve çevresel yatırımlar, 3., 4., 5. ve 6. bölgelere teşvik ile önceliği olan yatırımlar için de verilmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.7: Faiz / Kar Payı Desteği

Uygulamalar		Destek Oranı		Azami Destek Tutarı (Bin TL)
		TL Cinsi Kredi	Döviz Cinsi Kredi	
Ar-Ge ve Çevre		5 Puan	2 Puan	1.800
Stratejik Yatırımlar TOSHP kapsamındaki stratejik yatırımlar		5 Puan 10/8 Puan (yüksek teknolojili-diğer ürün)	2 Puan 2 Puan	Yatırımın %5’i ve azami 50.000 Yatırımın %20’si ve azami 50.000
Bölgesel Teşvik	3. Bölge	3 Puan	1 Puan	1.000
	4. Bölge	4 Puan	1 Puan	1.200
	5. Bölge	5 Puan	2 Puan	1.400
	6. Bölge	7 Puan	2 Puan	1.800

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

7. Arazi tahsisi:

Başta stratejik yatırımlar olmak üzere, bölgesel ve önceliği olan yatırımlar için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından belirtilen şartlar kapsamında yatırımcılara yer tahsisi yapılabilmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

8. KDV iadesi:

Bu teşvik unsurunda, stratejik yatırımlar kapsamında olan ve sabit yatırım tutarı 500 milyon Türk Lirasının üstünde gerçekleştirilen yapı-inşaat harcamalarından alınan KDV'nin iadesi söz konusudur. İmalat sektöründe 2017 ve 2021 yılları arasında tamamlanacak teşvik belgesine sahip bütün yatırımların yapı-inşaat harcamaları KDV iadesinden faydalanabilmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

9. AR-GE teşviki:

Yatırım teşvik sistemi, Türkiye'nin hedeflediği 2023 hedefleri doğrultusunda üretimi ve ihracatı merkeze alan gelişme stratejileri açısından önemlidir. 2023 vizyonunun amaçları doğrultusunda hazırlanan yatırım teşvik sistemi; uluslararası doğrudan yatırımları artırmak ve buna bağlı olarak üretimde ve istihdamda artışı hedeflemektedir. Bu teşvik türünde tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, uluslararası rekabet gücünün artırılması ve Ar-Ge içerikli ölçeği geniş yatırımlarla, stratejik yatırımların özendirilmesi söz konusudur. Yatırım teşvik sistemi ile ayrıca bölgesel farklılıkların azaltılması ve çevresel koruma içerikli yatırımların artması da hedefler arasındadır.

Yatırım Teşvik Sistemi içeriğindeki çeşitli uygulamalar eşliğinde verilen teşviklerden, her bir uygulama beraberinde gelen şartları gerçekleştirmek şartıyla, gerçek kişiler, adi ortaklıklar, sermaye şirketleri, birlikler, kooperatifler, iş ortaklıkları, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üniversiteler, dernekler, vakıfların yanı sıra doğrudan yabancı yatırımcılar da faydalanabilmektedir.

Yabancı ülke vatandaşlığında bulunan gerçek kişiler ve/veya yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş (şirketler gibi) tüzel kişiler tarafından Türkiye'de kurulan şirketler, 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” kapsamında Türk şirketi statüsünde sayıldıklarından, yatırım teşvik programı kapsamındaki desteklerden faydalanma hakkına sahiptirler. Ayrıca, Türkiye dışında merkezi olan yabancı şirketler de Türkiye’de Türk Ticaret Kanunu’na uygun olarak kurdukları şirket statüsünde olmayan “şubeler” için destek ve teşviklerden yararlanabilmektedirler. Yurtdışında kurulu yabancı bir şirket, Türkiye’de açacağı anonim yahut limited şirketle veya şubeyle ayrıca yine Türkiye’de yatırım yapma amacıyla olan yabancı bir gerçek kişi, Türkiye’de açacağı anonim veya

limited şirket aracılığıyla yatırım teşvik programından faydalanabilir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

a) Bölgesel yatırım teşvikleri:

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sistemi içerisinde 6 bölge mevcuttur. Teşvik sisteminde Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla düzenlenen bölgeler, “Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi 2017” verileri kullanılarak ortaya çıkarılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

Tablo 3.8: Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı* (%)	OSB ve EB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB ve EB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği**		OSB ve EB Dışı	2 yıl	3 yıl	5yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
		OSB ve EB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi			✓	✓	✓	✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi		-	-	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi				1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği			-	-	-	-	-	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			-	-	-	-	-	10 yıl

EB: İmalat sanayine yönelik olarak Endüstri Bölgesinde gerçekleştirilen yatırımlar.

*İmalat sanayine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1/1/2017 ile 31/12/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için yatırıma katkı oranı her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle, vergi indirimi oranı tüm bölgelerde %100 oranında ve yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilir oranı %100 olarak uygulanır.

** Teşvik belgesi düzenlenmesine ilişkin müracaat aşamasında talep edilmesi halinde, vergi indiriminden yararlanılmamak kaydıyla, desteğin sabit yatırım tutarına oranı, yatırıma katkı oranının yarısı kadar artırılarak uygulanır.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

Bu sistemde bölgeler, eski teşvik sisteminden ayrı olarak iller bazında değerlendirilmiştir (Invest In Uşak, 2020). Yatırım teşvik sistemi içinde il bazlı olarak gerçekleştirilen bu uygulamayla, iller arasındaki gelişmişlik oranının azaltılmasının yanı sıra illerin üretiminin ve ihracatının artırılması hedeflenmektedir. Yine bu sistem dahilinde

yardım yoğunluğu illerin gelişmişliklerine göre değişiklik göstermektedir. İllerin sahip oldukları potansiyel ve ekonomik ölçek büyüklükleri göz önünde bulundurularak desteklenmesi gereken sektörler belirlenmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020).

b) Öncelikli yatırım teşvikleri:

Öncelikli yatırımlar, Türkiye'nin ihtiyaçları baz alınarak tespit edilen alanlarda yapılacak olan yatırımlardır. Bu yatırımlar, I. II. III. ve IV. bölgelerde gerçekleştirilseler de V. bölgede sağlanan desteklerden yararlanmaktadırlar. Söz konusu yatırımlar direkt olarak V. ve VI. bölgede gerçekleştirildiklerinde, kendi bölgelerinde mevcut bulunan destekler verilmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Tablo 3.9: Öncelikli Yatırımlar İçin Sağlanan Teşvikler

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri*
KDV İstisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	40**
	Vergi İndirim (%)	80**
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		✓
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	5 Puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi	2 Puan

*1-5. Bölgelerde yapılacak yatırımlar için 5. Bölge desteği;

6. Bölgede yapılacak yatırımlar için 6. Bölge desteği

**İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1/1/2017 ile 31/12/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için yatırıma katkı oranı geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle, vergi indirimi oranı %100 oranında ve yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilecek oranı %100 olarak uygulanır.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

c) Stratejik yatırım teşvikleri:

Stratejik yatırımlar, yeni teşvik sistemiyle altı bölgeye ayrılan Türkiye’de, bölge farkı olmadan teşviklerden faydalanabilen yatırımlardır. İthalat bağımlılığı yüksek ara ürün ve malların üretilerek cari açığın azaltılmasının hedeflendiği stratejik yatırımlar arasında uluslararası rekabet gücünü arttıracak, yüksek teknolojiye sahip ve katma değeri olan yatırımlar için ayrı bir destek düzenlemesi yapılmıştır (Gökmen & Kartaloğlu, 2012).

Tablo 3.10: Stratejik Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri*
KDV İstisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı* (%)	50
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 yıl (6. Bölgede 10 Yıl)
Yatırım Yeri Tahsis		✓
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	5 Puan (TOSHP kapsamında yüksek teknoloji üründe 10, diğerlerinde 8 puan)
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi	2 Puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		10 yıl (Sadece 6. Bölgede Gerçekleştirilecek Yatırımlar) Diğer bölgelerde, TOSHP kapsamında yüksek teknoloji üründe 7 yıl, diğerlerinde 5 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği**		10 yıl (Sadece 6. Bölgede Gerçekleştirilecek Yatırımlar ve TOSHP kapsamında desteklenen stratejik yatırımlar)
KDV İadesi		✓ (Sadece 500 Milyon TL ve üzeri yatırımlar için)

*İmalat sanayiine yönelik (US-97 Kodu:15-37) düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 1/1/2017 ile 31/12/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için yatırıma katkı oranı geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle, vergi indirimi oranı %100 oranında ve yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilir oranı %100 olarak uygulanır.

**TOSHP Kapsamında stratejik olarak desteklenen yatırımlarda ürün yüksek teknoloji ise azami 500, diğerlerinde ise azami 300 çalışan için uygulanabilir.

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları Sunum Planı 2020

d) Genel teşvik uygulamaları:

Bölge farkı gözetilmeksizin düzenlenen koşullarla, asgari sabit yatırım tutarını karşılayan projeler “Genel teşvik uygulamaları” kapsamında değerlendirilerek desteklenir. Genel teşvik uygulamalarından faydalanabilmek için yatırım ve projelerin, yatırım teşvik sistemi kapsamı içinde yer alması gerekmektedir. Gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, Gelir Vergisi Stopajı Desteği (VI. Bölge) ile yatırım teşvik belgesi kapsamında, yurt dışından ithal edilen makina-teçhizat için gümrük vergisi muafiyeti, yurt dışından ya da iç

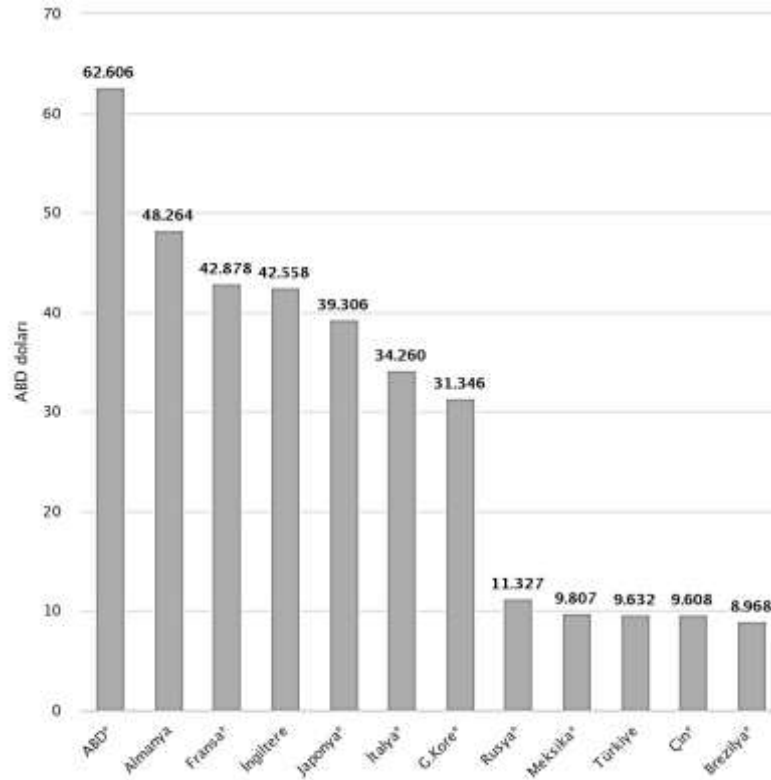
piyasadan tedarik edilen makine ve teçhizat için KDV muafiyeti uygulanması genel yatırım teşvik uygulamalarındandır (Durgan, 2016).

3.4 Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Yatırım Ülkesi Olarak Avantajları

1-Geniş iç ve bölgesel pazarlar:

Türkiye özellikle 2000'li yıllar sonrasında dünya üzerinde ticari faaliyet alanı olarak dikkat çeken bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin bölgesel pazar değerlendirilmesi yapıldığında; doğusunda yer alan İran ve Azerbaycan gibi ülkelerin petrol ve doğal gazı sahip olması, kuzey komşusu olan Rusya ve Ukrayna'nın da sahip olduğu büyük pazarlar, Türkiye'nin dış ticaret stratejisinde avantaj sağlamaktadır. Türkiye'nin, dünya ekonomisinde çok hızlı büyüyen Çin ve Hindistan pazarlarına olan yakınlığı da önemli avantajlar olarak değerlendirilebilmektedir (Yıldıran, 2010).

Tablo 3.11: Nüfusu 50 Milyonun Üzerinde Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen GSYİH-2018



*Tahmini rakamlar

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu 2018

Türkiye'nin iç pazarlarına bakıldığında; nüfusu 50 milyonun üzerinde olan ülkeler içinde 2018 verilerine göre, kişi başına düşen GSYİH bakımından 11. büyük ekonomiye sahiptir. Türkiye'nin ekonomik büyümesiyle, satın alma gücüne sahip büyük bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Türkiye'de, nüfusu 1 milyonu aşan 23 adet şehir mevcuttur. Bu şehirlerde üretilen mal ve hizmetlerin yanı sıra bu şehirlerin ekonomik büyümeyle beraber sosyal gelişimde de öncü konumda oldukları görülür. Avrupa'nın en yüksek nüfusa sahip metropolü ise İstanbul'dur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

2. Stratejik konum:

Türkiye'nin bulunduğu konum, jeo-stratejik açıdan önem arz etmektedir. Kuzey'le Güney'in Batı'yla Doğu'nun, kavuşum noktasında olan Türkiye, Avrasya'nın merkezinde yer almaktadır. Ayrıca Türkiye topraklarının büyük çoğunluğunun yer aldığı Anadolu Bölgesi, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından dolayı da kültürel çeşitliliğe sahip bir coğrafyadır (Bayar, 2008). Türkiye'nin ortalama 4 saatlik bir uçuşla erişilebilen yerler arasında; Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya bulunmaktadır. Söz konusu kıta ve bölgelerdeki toplam 1,5 milyarlık bir nüfusa ve 24 trilyon ABD doları değerinde bir pazara kolay erişim fırsatı sunan Türkiye'den 122 ülkeye uçuş gerçekleştirilmektedir. Türkiye, çok uluslu şirketlerin yönetim merkezi konumunda da bulunmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

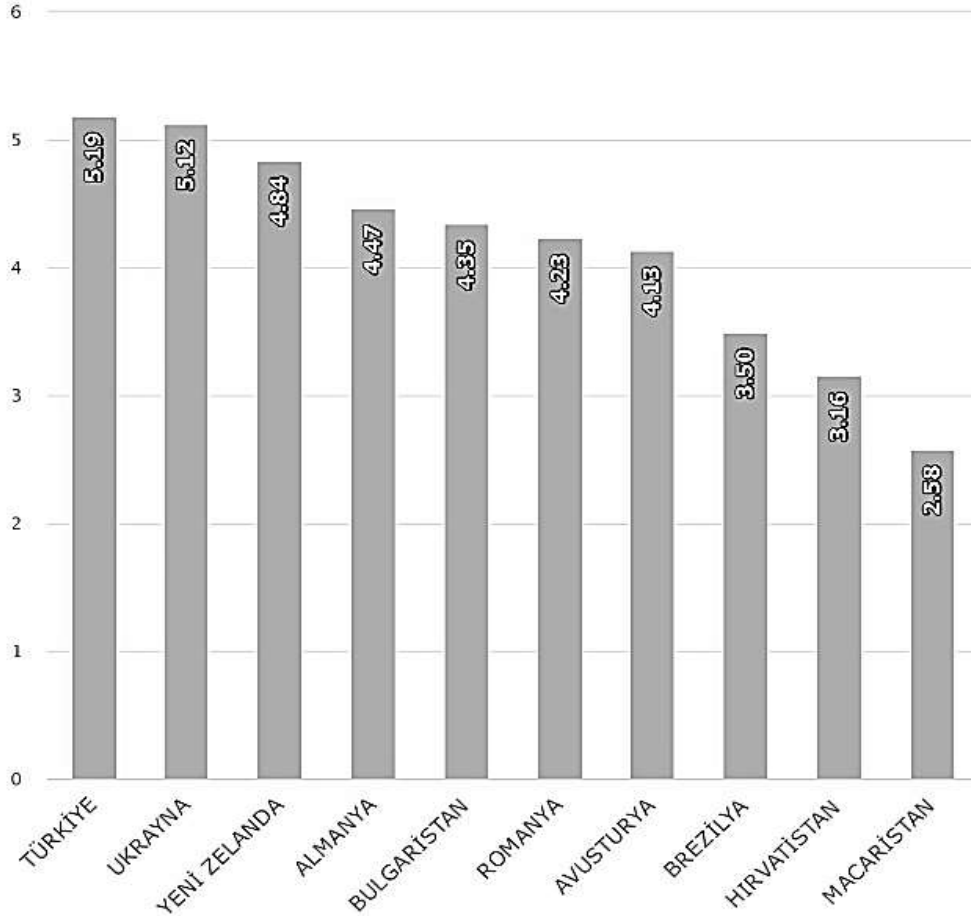
3. Nüfus:

İş gücünün boyutu, ekonomiye etki eden önemli unsurlardandır. Avrupa'nın yaşlanan nüfusuna karşılık yapılan istatistikler ve nüfus sayımlarıyla, Türkiye nüfusunda azalan oranlarda artış mevcuttur. Nüfus artışı paralelinde gelişen iş gücü yapısı da buna bağlı olarak genç ve dinamik bir yapıdan oluşmaktadır. Avrupa'da yaşlanan nüfus karşısında birtakım zorluklarla karşılaşan yatırımcılar bu bağlamda Türkiye'nin genç ve eğitimli nüfusundan faydalanmaya çalışmaktadırlar. 2018 yılında Türkiye nüfusu TÜİK verilerine göre 82 milyon iken 2023 yılında 86,9 milyona, 2040 yılında ise 100,3 milyona çıkması öngörülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

4. Nitelikli iş gücü:

Faydalı bir mal ya da hizmet üretmek amacıyla harcanan her türlü insan çabasına işgücü denir. İş gücü tanımında yer alan çaba fiziki bir çaba olabileceği gibi zihni bir çaba olması da muhtemeldir. Ayrıca yine tanım içinde geçen bu çabayı gösteren kişiler vasıflı-vasıfsız olabileceği gibi uygulayıcı veya karar verici pozisyonda da yer alabilir. Doğrudan yabancı yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken dikkat ettikleri hususlardan birisi de ülkenin sahip olduğu nitelikli iş gücü hacmidir (Kara, 2019). Türkiye, 32,7 milyonluk iş gücüyle Avrupa'da yer alan üçüncü en büyük iş gücüdür. Türkiye'nin iş gücü hacmindeki en önemli avantajı iş gücünün gençlerden oluşmasıdır. Ayrıca Türkiye'de sayıları her yıl artan üniversitelerde, söz konusu bu genç nüfusun aynı zamanda eğitilmiş olmasına olanak tanımaktadır. Genç ve kalifiye iş gücüne sahip olan Türkiye bu üstünlüklerle, doğrudan yabancı yatırımlar alanında rakiplerine kıyasla önemli bir avantaja sahiptir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

Tablo 3.12: Nitelikli İş Gücü Bulunabilirliği – 2019



Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi-2019

5. Liberal yatırım ortamı:

1980’li yıllarda başlayan küreselleşmeyle birlikte ülke ekonomileri önemli ölçüde dışa açılmaya başlamışlardır. Küreselleşmeyle beraber, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, firma devir ve birleşmeleri için teşvikler, özelleştirmenin yaygınlaşması gibi unsurlarla yabancı sermaye yatırımlarında gözle görülür bir ivme yaşanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinin yer aldığı Gümrük Birliği Anlaşması’nın yanı sıra 2003 yılında uygulamaya sokulan “Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu” da Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarında olumlu etki yapmıştır (Koç, 2006). Türkiye’de uygulamada bulunan mevcut yatırım mevzuatı, uluslararası standartlara uygundur. Yatırım mevzuatı tüm yatırımcılara eşit muamelede bulunmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

6. Kazançlı teşvikler:

Devlet tarafından ekonomiye müdahale unsurlarından olan teşvikler, mevcut kaynakların sektörel ve bölgesel dağılımını, ülke ekonomisinin önceliklerine göre mali araçlar yoluyla etkilemek amacıyla kullanılır. Bu sayede, küresel rekabet gücü, istihdam ve üretim hacminde artışla birlikte bölgesel kalkınmışlık farkları giderilerek ülke ekonomisinin büyümesine fayda sağlanır (Tüleykan, 2015). Türkiye, uyguladığı teşvik sistemi ile sıfır yatırımın yanı sıra genişleme yatırımları için, başlangıç maliyetlerini en aza indirmeye çalışarak, yatırım getirisinin hızlandırılmasını desteklemektedir. Ekonomik kalkınma açısından önemli olan sektörlerdeki önceliği olan projelerin desteklenmesi amacıyla uyarlanabilen bu teşvikler ayrıca araştırma geliştirme içerikli projeler içinde ilave programlar içermektedir. Türkiye’de yatırımcılara teşviklerin yanı sıra hibe ve kredi desteği de sunulmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

7. Avantajlı AR-GE ekosistemi:

Türkiye’de araştırma ve geliştirme projelerinin desteklenmesi amacıyla değişik teşvikler sunulmaktadır. Ayrıca bu teşviklerle üretkenliği ve verimliliği arttırmak, yatırım ortamını iyileştirmek, ihracatı arttırmak hedeflenirken bir yandan da yatırımcıları, katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmekte amaçlanmaktadır (Efe, 2017). Türk Teşvik

sistemi içinde 2018 yılı itibarıyla %1'in üzerine çıkan Ar-Ge yatırımlarının toplam kamu bütçesi içindeki payının %2'ye çıkarılması hedeflemektedir. Türkiye, kapsamlı Ar-Ge teşvikleri, rekabetçi maliyet avantajları, iyi eğitilmiş ve kalifiye işgücü gibi unsurları bir araya getirerek canlı bir ekosistem oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

8. Sektörel fırsatlar:

Gelişen Türkiye ekonomisi, doğrudan yabancı yatırımcılar için birçok sektörde yatırım imkânı sunmaktadır. Ulaşım, sağlık ve enerji dahil olmak üzere birçok farklı sektörde mevcut bulunan yatırım fırsatları yatırımcılara farklı ve kazançlı avantajlar sağlamaktadır.

Türkiye’de alt yapı sektöründe 2003-2018 yılları arasında, Kamu-Özel Sektör Ortaklığı sözleşmelerinin toplam değeri 127 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yıllar arasında Kamu-Özel Sektör Ortaklığı projelerinin toplam sayısı 175’tir. 82 milyonluk nüfusa sahip olan Türkiye’de nüfus her yıl yaklaşık olarak 1 milyon kişi artış göstermektedir. Türkiye’nin hızlı nüfus artışının yanında çoğalan kentleşmeyle beraber artan uluslararası ticaret hacmi, ülke altyapısını sürekli bir gelişmeye sevk etmektedir. Ayrıca, Kuşak ve Yol Girişimi Projesi’nin merkezinde yer alan Orta Koridor’un öncülüğünde yer alacak olan Türkiye, bu anlamda da alt yapı çalışmalarına hız ve destek vermektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe Türkiye, AB, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Asya ve Kuzey Amerika’ya gerçekleştirdiği 1 milyar doları aşan ihracatla, sektörün önemli oyuncularındandır. 2018 yılında Türk bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplam pazarı 27,4 milyar dolarıdır. Sektörün son 5 yıl içindeki ortalama büyüme oranı % 17’dir.

Türkiye’nin artan ekonomik performansı ve nüfusu, elektrik tüketimini yükseltmiştir. Bu artış elektrik üretiminin altyapısını da etkilemiştir. 11. Kalkınma Planı içinde, ülkenin artan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 2023 yılına kadar mevcut kapasitenin özel sektör yatırımlarının artırılması suretiyle 110 GW'a ulaştırılması hedeflenmiştir. Enerji verimliliği konusunda çalışmalar yapan Türkiye, 2018’de açıkladığı Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı doğrultusunda 2033 yılına değin 30,2 milyar dolarlık bir tasarrufu hedeflemiştir. 2002 yılından itibaren, elektrik dağıtım ve elektrik üretim varlıklarının %78’i özel sektöre

devredilerek, 23 milyar ABD doları gelir sağlanmıştır. Türkiye'nin enerji alanındaki özelleştirme çabaları sonucunda, sektör 400 milyon dolarla birlikte, firma birleşme ve devralmaları işlem hacmi olarak bakıldığında önde olan lider sektörler içindedir.

Türkiye, çeşitli iş kollarında genç ve dinamik nüfusuyla iş hizmeti sunabilen bir ülkedir. Mühendislik ve mimarlık alanlarında danışmanlık, teknik test ve çağrı merkezleri gibi alanlarda iş hizmeti deneyiminin yanı sıra denetim ve muhasebe, hukuk müşavirliği ile danışmanlık gibi alt yapısı bilgi temelli alanlarda da uzmanlığa sahiptir.

Dünya genelinde son 10 yılda kimyasal ürün satışları iki kattan fazla artmıştır. Bu artışın %80'ini geliştirmekte olan ekonomilerden sağlanmıştır. Türkiye'de de, kimyasal ürün satışları dünya ekonomisiyle aynı seyrinde olmuştur. Canlı bir iç pazar ile desteklenen kimya sektörü uygun üretim maliyetleri ile Türkiye'yi bu sektörde cazip bir yatırım alanı haline getirmektedir.

Türkiye ekonomisinin büyümesine katkı sağlayan önemli sektörlerden biri makine imalatı sektörüdür. Ara ürün üretme kapasitesiyle, Türkiye'deki imalat sanayinin gelişiminde önemli bir paya sahip olan sektörün rekabet gücünü ise uygun girdi ve iş gücü maliyetleri, güvenilir enerji kaynakları ve stratejik konumundan kaynaklı lojistik avantajları sağlamaktadır. Türk makine sektöründe faaliyet gösteren yerel ve uluslararası şirketlerin toplam sayısı 16.000 üstündedir.

2000 yılından itibaren dünyaca ünlü markaların Türkiye'deki otomotiv endüstrisine yönelik gerçekleştirdiği toplam yatırım tutarı 15 milyar dolardır. Türkiye'de 2018 yılı verilerine göre üretilen otomotiv miktarı 1,5 milyondur. Avrupa ülkeleri içinde ticari araç üretiminde 2. sırada yer alan Türkiye, 30 büyük küresel tedarikçi firmanın üretim tesisini barındırmaktadır. Türkiye, uluslararası kalite ve güvenlik standartlarını da karşılayarak, otomotiv sektöründe yatırımcılara etkin bir ortam sunmaktadır.

Son yıllarda büyük bir dönüşüm içerisinde olan Türk savunma ve havacılık sanayii, bu alanda hızla gelişen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin havacılık-savunma endüstrisi toplam cirosu, 2018 yılı verilerine göre 8,8 milyar doları iken yine aynı sektörde 2018 yılında toplam ihracat değeri, 2,2 milyar ABD doları olmuştur. Hali hazırda devam

eden ve tamamlanması beklenen ulusal savunma projeleriyle birlikte Türk Savunma endüstrisinin, yurt içi ve yurt dışı pazarlarındaki payında artış beklenmektedir.

Uygun coğrafik şartları, iklimi, geniş tarımsal alanları ve su kaynaklarının çokluğuyla Türkiye, tarım ve gıda sektöründe lider ülkelerdendir. 2018 yılında Avrupa tarım ekonomisindeki sıralamasında Türkiye 1.sırada yer almıştır. Türkiye, tarım sektöründe bölgesel bir üs olmanın yanında, tedarik merkezi olmayı hedefleyerek bu alanda yatırımcılara önemli teşvikler sunmaktadır.

Türkiye'de stratejik öneme sahip olan sektörlerden birisi de sağlık sektörü ve ilgili endüstrilerdir. Haziran 2019 itibarıyla Türk tıbbi ilaç pazarının hacmi 35,5 milyar TL. olurken aynı sektörde Haziran 2018 - Haziran 2019 tarihleri arasında Türk tıbbi ilaç ihracatı hacmi 1,19 milyar ABD doları olmuştur. 2010-2017 yıllarındaki verilere göre, Türk tıbbi ilaç sektörü araştırma geliştirme harcamasında büyüme %241 olarak ölçülmüştür. Türkiye'de yaklaşık 500 firma bu sektörde yer alırken, uluslararası standartlarda 81 ilaç firmasıyla, 11 hammadde üretim tesisi vardır. Söz konusu 81 üretim tesisinin 17'si, 11 hammadde üretim tesisinin ise 3'ü çokulusludur.

Türkiye'de finans sektöründe bankacılık hizmetleri önemli bir yer tutmaktadır. Tüm finansal hizmetler içinde yaklaşık %70'lik pay bankacılık hizmetlerine aittir. Türkiye'de mevcut bulunan 51 adet bankanın; 32'si mevduat, 13'ü kalkınma ve yatırım, 6 ise katılım bankasıdır. Türkiye'de bulunan 51 bankanın 28'i yabancı sermayeye sahiptir. Sigortacılık hizmetleriyle diğer finansal etkinliklerde son yıllarda gelişme potansiyeline sahiptir. 2002-2018 yılları arasında Türk finans hizmetleri sektörüne doğrudan yabancı yatırım girişi 52 milyar ABD doları olurken 2008-2018 yılları arasında Türk finans hizmetleri sektörünün yıllık birleşik büyüme oranı % 18 olmuştur.

Türkiye emlak pazarında 2018 yılında satılan toplam konut sayısı 1,4 milyon adettir. 2012 yılında kaldırılan mütekabiliyet yasası sonrası yabancılara gayrimenkul satışları başlamış ve artarak devam etmiştir. 2018 yılında yabancılara yapılan toplam 39,663 adet konut satışıyla bir önceki yıla göre %78,3'lük bir artış yaşanmıştır. İstanbul 2018 yılında gerçekleşen 14.270 satışla yabancılara konut satışında ilk sırada yer almıştır. İstanbul'u, 7.938 satışla Antalya, 2.720 satışla Bursa ve 2.133 satışla Ankara takip etmiştir. Gayrimenkul ve inşaat sektörlerinde 2018 yılında doğrudan yabancı yatırım girişinin payı

5,9 milyar ABD doları ile %45 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de birçok alanda son yıllarda kaydedilen gelişime karşılık kişi başı ortalama kiralanabilir alan toplamı, Avrupa ortalamasının gerisindedir. Bu durum gayrimenkul sektöründe yatırımcılar için potansiyel bir alan oluşturmaktadır.

Türkiye’de uluslararası maden şirketi sayısı 2004 yılında 138 olarak görölmektedir. Bu sayı ilerleyen yıllarda 773’e çıkmıştır. Gözle görülür bu artış, yatırımcıların Türkiye’ye olan ilgisinin arttığını göstermektedir. Türkiye’nin bölgesel yatırım teşvik sistemi içinde, madencilik sektörü istisna olarak görölmekte ve bu sektörde yapılan yatırımlar gerçekleştiği yere bakılmaksızın bölge 5’e sunulan teşviklerle desteklenmektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verileri incelendiğinde, 2018 yılı içinde dünyadaki beğenilen turizm merkezlerine bakıldığında Türkiye 6. olmuştur. 2018 yılında 46 milyondan fazla turist ağırlayan Türkiye, 57 adet otel zincirine ev sahipliği yapmaktadır. Bu 57 zincir içindeki otel sayısı ise 628’dir. Bu otel zincirlerinden 15’inin sahibi yabancı yatırımcıdır. Türkiye’de, turizmi destekleyecek teşvik paketleri mevcuttur. Teşvik paketlerinin yanı sıra turizm sektöründeki işleyişi ve büyümeyi yavaşlatan engelleri kaldırmak da Türkiye’nin hedefleri arasında yer almaktadır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2020).

IV- GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin ekonomileri üzerinde dönüştürücü ve olumlu bir etkiye sahiptir. Türkiye doğrudan yabancı yatırımları çekebilme açısından özellikle dünya küreselleşmesinin hız kazandığı 1980'lerden itibaren gözle görülür bir gelişme yaşamıştır. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar yukarıda da geniş bir şekilde yer verildiği gibi yasa ve taraf olunan antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. Türkiye'nin bugüne kadar 108 ülkeyle imzaladığı “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” doğrudan yabancı yatırımların karşılıklı olarak korunmasına ve teşvik edilmesine olanak sağlamaktadır.

2002 yılına kadar yatırım çekme açısından rekabetçi bir konumda bulunmayan Türkiye'de, bu yıl sonrasında yabancı yatırım girişinin hızlanması amacıyla hukuki, idari ve ekonomik olarak birçok düzenlemeye gidilmiştir. Hukuki alanda doğrudan yabancı yatırımlara yönelik yabancı yatırımların korunmasından ticari yapılanmaya, iş hukukundan mülkiyet haklarına, çevre hukukundan rekabet hukukuna kadar birçok alanda düzenlemeler yapılmıştır. Yine Türkiye'de yabancı yatırımcılara yönelik iş kurma, çalışma izni, oturma izni ile gayrimenkul ve vatandaşlık edinimine yönelik çeşitli idari uygulamalarda mevcuttur.

Türkiye'de yabancı yatırımlar için amaçlarına, kapsamına, veriliş aşamalarına ve kullanılan araçlara göre teşvik türleri bulunmaktadır. Bu teşvikler içerisinde; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sosyal sigortalar prim desteği (İşçi Payı- İşveren Payı) gelir vergisi stopajı indirimi, faiz oranı desteği, arazi tahsisi, KDV iadesi ve AR-GE teşvik unsurları vardır.

Türkiye'de 5 Haziran 2003 tarihi itibarıyla geçerli olan 4875 sayılı geniş kapsamlı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” kaynak ülkeler açısından olumlu olarak değerlendirilmekte olup söz konusu kanun, diğer ülkelerin ilgili kanun ve korumaları ile kıyaslandığında, yabancı yatırımcı açısından çok kapsamlı ve lehte bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bu kanun ile yerli ve yabancı yatırımcı arasında eşitlik sağlanmış olup, ayrıca uygulanan yatırım mevzuatı da uluslararası bir standarda sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum ve lokasyon doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemli bir artı değer taşımaktadır. Ülke ve kıtalar arasındaki köprü durumu diğer pazarlara ulaşımı

kolaylaştırmaktadır. Yine aynı şekilde Türkiye'nin sahip olduğu nüfus ve nitelikli iş gücüyle beraber oluşturulan liberal yatırım ortamı kazançlı sektörlerle yabancı yatırım yapılması konusunda dikkat çekmektedir. 2018 verilerine göre Türkiye, 82 milyonluk nüfusu içerisindeki 32,7 milyon kişilik iş gücüyle Avrupa'nın üçüncü en büyük iş gücüne sahip ülkesidir. Söz konusu nüfusun gençlerden oluşması ise diğeri bir artı avantajdır.

Diğeri yandan yabancı yatırımcıya sunulan bölgesel yatırım teşvikleri, öncelikli yatırım teşvikleri, stratejik yatırım teşvikleri ve genel teşvik uygulamaları hem yatırımı yapan kaynak ülkeler hem de Türkiye açısından ele alındığında olumlu sonuçları beraberinde getirmektedir. Ayrıca verilen teşvikler dışında verilen hibe ve kredilerde yabancı yatırımlar için olumlu ekonomik unsurlardır. Türkiye'nin en çok önem verdiği AR-GE temelli proje ve yatırımlar için sunulan teşviklerle bu alanda avantajlı bir AR-GE ekosistemi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrası liberalleşmeyle beraber doğrudan yabancı yatırımlarda hareketlenme görülmüş olsa bile bu hareket istenilen seviyelere ulaşmamıştır. 1990'lı yıllarla beraber Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin canlanmasının ardından 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesiyle doğrudan yabancı yatırım girişlerinde artış görülmüştür. 2000'li yıllarda yapılan düzenlemelerle de artış devam etmiştir.

Türkiye'de, 1980 yılında mevcut bulunan yabancı sermayeli firma sayısı 78 iken bu sayı 2000'li yıllara gelindiğinde 5.328 olmuştur. 1980 yılından 2000 yılı Mart ayı sonuna kadar izin verilen yabancı sermaye tutarı 26 milyar 60 milyon doları bulmuştur. Fiili giriş miktarı ise 12 milyar 488 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yıllar arasında sektörel verilere bakıldığında sanayi yüzde 57, tarım 1.5, maden 1.1, hizmetler 40.4 oranında gerçekleşmiştir. Fransa, ABD, Hollanda, İsviçre, İngiltere, İtalya ve Japonya yabancı sermayeye izin verilen ülkeler arasında ilk sıralarda yer almışlardır.

2000'li yıllar itibari ile Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye girişleri, Dünya'da yaşanan çeşitli krizler doğrultusunda belirli dönemlerde düşüş yaşamış olsa bile artarak devam etmiştir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinde 2006 yılında, 17.148 milyon dolar seviyesine ulaşarak önceki yıllarla kıyaslandığında büyük bir ivme yaşanmıştır.

2019 yılı itibari ile Türkiye’de yatırım faaliyetinde bulunan doğrudan yabancı yatırımların bölgesel bazlı dağılımında; Avrupa ülkeleri %59, Asya ülkeleri %32,2, Amerika %8,3 ve Afrika %0,5’lik paya sahiptir. Aynı yıl Türkiye’de sektörel bazlı değerlendirmelere bakıldığında; hizmetler sektörü 3,399 milyon dolar, sanayi sektörü 2,195 milyon dolar, imalat alt sektörü 2,004 milyon dolar, finans ve sigortacılık 863 milyon dolar, toptan ve perakende sektörü ise 870 milyon dolar yabancı yatırım girişi almıştır.

Temmuz 2020 itibari ile Türkiye’ye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye 3.587 milyon dolar olmuştur. DYY girişlerinde, Avrupa ilk sırada, Amerika ikinci ve Asya üçüncü sıradadır. Sektörel veriler incelendiğinde; finans ve sigortacılık sektörüne 1.098 milyon dolar, imalat sektörüne 618 milyon dolar, toptan ve perakende sektörüne ise 253 milyon dolar giriş yapılmıştır (YASED, 2020). Bu veriler önceki yıllarla kıyaslandığında gözlemlenen düşüşteki en büyük etken faktör COVID-19 pandemisi.

2019 yılsonu itibari tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisiyle beraber her alanda olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlar alanında da dönüşüm ve değişim yaşanması öngörülmektedir. 15 Aralık 2020 tarihinde yayınlanan UNCTAD raporuna göre, pandemi nedeni ile uluslararası yatırımlarda. 2020 yılında yaklaşık üçte bir oranında azalma görüldü. Aynı rapora göre uluslararası doğrudan yatırımlar, gelişmiş ekonomilerde %75’lik, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde %21’lik düşüş yaşattı (UNCTAD, 2020). Yine UNCTAD’ın 27 Ekim 2020 tarihinde yayınladığı Yatırım Trendleri İzleme raporunda ise doğrudan yabancı yatırımların en çok azaldığı kıtalar Avrupa ve ABD oldu (UNCTAD, 2020).

Türkiye, değişen dünya düzeni ekseninde, doğrudan yabancı yatırım alanında da yeni pozisyonlarını belirlemeli ve yabancı yatırım girişinde meydana gelebilecek olası düşüşler öncesinde alınması gereken önlem ve tedbirleri almaya çalışmalıdır. Yine söz konusu pandemi nedeniyle ertelenmiş olan yatırımlara yönelik çalışmalarına hız vererek, bu yatırımların yönünü Türkiye’ye çevirecek hamlelerde bulunması gerekmektedir. COVID-19 pandemisi sonrası yeni normale dönmesi beklenen piyasalarda, doğrudan yabancı yatırımlar için talebe uygun politikalarla, pandemi sonrası dönemde yabancı yatırımlar için aranan cazip ülke olduğu vurgusuna öncelik vermelidir. Yabancı yatırımlar için hayata geçirilecek sonuç ve etki merkezli yeni reformlarla birlikte Türkiye’nin bu alanda cazip bir ülke olduğunun altı çizilmelidir. COVID-19 pandemisi sonrasında ciddi anlamda gelişim ve

dönüşüm yaşanacak sektörlerin tespit edilerek bu sektörlerde yabancı yatırımlar için yapılması gereken proje ve politikalara öncelik verilmelidir.

Türkiye'nin yatırım ortamının iyileştirilerek, katma değeri yüksek yatırım ihtiyacının karşılanması amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi işbirliği ile hazırlıkları devam eden ve 2021 yılında açıklanacak olan Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi'nin, Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişine önemli katkılar sunması beklenmektedir. Bu strateji planı ve benzeri çalışmalara önem ve hız verilerek, dönüşen dünya düzeni içinde Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar payındaki artışına yönelik planlamalar yapılmalıdır.



KAYNAKÇA

- Akbulut, M. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Büyüme Ve İstihdam İlişkisi- Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Alfro, L. (2003). Foreign direct investment and growth: does the sector matter? Harvard Business School. Boston, 1-33.
- Altun, Ş. (2007). Türkiye’de Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi. İstanbul: YASED Yayınları.
- APPLE. (2020). <https://www.apple.com/tr/supplier-responsibility/> adresinden alındı
- Armaoğlu, F. (1987). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980. Ankara: Kültür Yayınları.
- Artun, T. (1983). İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bağcı, S. (2019, 11). Vergi Rekabetinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisinin Etketif Ortalama Kurumlar Vergisi Oranları İle Analizi- Doktora Tezi. Ankara, Türkiye.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 25-34.
- Berkes, N. (2013). Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birol, E. (2002). Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi "İzmir Örneği. İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Boratav, K. (2006). Türkiye’de Devletçilik. Ankara: İmge Kitabevi.

- Bozdağı, Y., & Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32-52.
- Bulut, Y. (2003). Hindistan’da Sömürgecilik, Oryantalizm ve William Jones. Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, sayı 6, 177-178.
- Bulutoğlu, K. (1970). 100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Candemir, A. (2006). Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler. YASED içinde, YASED-T/2006 (s. 12-53). İstanbul: YASED.
- Claessens, S. (1993, 02). Alternative Forms of External Finance: A Survey. The World Bank Research Observer.
- Çeken, H. (2003). Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Çoban, K. (2020). Gümrükteki Belli Başlı Muafiyet ve İstisnalar. 11 23, 2020 tarihinde İstanbul Gümrük Müşavirleri Derneği: /4458-3065-ve-4670-sayili-kanunlardaki-gumruk-muafiyet-ve-istisnolari_haberi adresinden alındı
- DEİK. (2014). Dünya’da ve Türkiye’de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar. İstanbul: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
- DEİK. (2019). Yurtdışı Yatırım Endeksi. İstanbul: DEİK.

DEİK. (2020, 10 19). 10 19, 2020 tarihinde DEİK Web Sitesi:

<https://www.deik.org.tr/uploads/dunyada-ve-turkiye-de-yurtdisinda-yatirim-raporu.pdf> adresinden alındı

Duran, M. (2003). Teşvik Politikaları Ve Doğrudan Sermaye Yatırımları Araştırma İnceleme Dizisi. Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Durgan, S. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar. Ankara.

Duru, C., Öngeoğlu, A., & Turan, K. (1982). Atatürk Dönemi Maliye Politikası Cilt 1. Ankara: Tisa Matbaacılık.

Efe, A. (2017). Türkiye'de Ar-Ge Destekleri ile Ekosistem İlişkisi. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 129-173.

Ekinci, A. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması 1980-2010. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 71-96.

Eldem, E. (2005). Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Debt. European Review, 431-445.

Ener, M. A. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'ye Girişi Doktora Tezi. Doktora Tezi. Ankara.

Erdağ, N. (2012). Yatırım Teşvik Konusunda Bilinmesi Gerekenler Nelerdir?

nevzaterdag.com: [https://www.nevzaterdag.com/yatirim-tesvik-konusunda-](https://www.nevzaterdag.com/yatirim-tesvik-konusunda-bilinmesi-gerekenler-nelerdir/)

bilinmesi-gerekenler-nelerdir/ adresinden alındı

Erdoğan, A. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye

Yatırımları Etkinliği: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Uygulama-Doktora Tezi.

İstanbul Üniversitesi, Türkiye.

Erkök, B., & Yıldırım, E. (2018). Yabancı Yatırımlarda Yatırım Sigortasının

Önemi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 482-501.

Erol, E., & Çınar, S. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi Ve Gelir

İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,

Bahar 2013, Cilt:13, Yıl:13, Sayı:1, 17-36.

Eser, E. (2011). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri Ve Mevcut

Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler- Planlama Uzmanlığı Tezi. DPT.

Eskikurt, A. (2014). Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları. Muğla Sıtkı Koçman

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15-40.

European Central Bank. (2004, 10). Foreign Direct Investment And International

Business Cycle Comovement. Working Paper Series. WORKING PAPER SERIES

No 401. Frankfurt am Main, Germany: ECB.

Flora, P. (1983). State, Economy and Society in Western Europe 1815-1975.

Frankfurt am Main: Campus Verlag GmbH.

Geyikdağı, N. (2008). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914.

İSTANBUL: HİL YAYINLARI.

Göçer, İ. (2013). Yabancı Doğrudan Yatırımların Verimlilik Ve Makroekonomik

Etkileri: Türkiye, Çin Ve Hindistan Örneği Doktora Tezi. Aydın.

Gökmen, S., & Kartaloğlu, E. (2012). Yeni Teşvik Sistemi 2012. İstanbul:

İSMMMO Yayınları 151.

Gökyayla, C. D., & Süral, C. (2004). 4857 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kanunu Ve Getirdiği Yenilikler. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dergisi, 131-168.

Görmezöz, K. K. (2007). Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye

Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri Uzmanlık Tezi. Ankara.

Gür, N. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Şirketler Üzerine Etkileri-

MÜSİAD Araştırma Raporları: 90. İstanbul: MÜSİAD.

Hatipoğlu, S. (1997). Uluslararası İşletmecilik ve Joint Venture. İstanbul.

Hazman, G. G. (2010). Türkiye'de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı

Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde

Değerlendirme. Maliye Dergisi, 262-277.

IMF. (2008). Glossary Of Foreign Direct Investment Terms. Direct Investment

Methodology: <https://www.imf.org/external/np/sta/di/glossary.pdf> adresinden alındı

INNOGATE. (2020, 07 05). Doğrudan Yabancı Yatırım Nedir. INNOGATE

Uluslararası Hızlandırma Programı: <https://innogate.org/dogrudan-yabanci-yatirim-fdi-nedir> adresinden alındı

Insel, A. (1996). Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye. İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Invest In Uşak. (2020). Yatırım Teşvikleri-Yatırım Teşvik Sisteminde Bölge Kavramı. 11 25, 2020 tarihinde investinusak.gov.tr/:

<https://investinusak.gov.tr/destekler/yatirim-tesvikleri/yatirim-tesvik-sisteminde-bolge-kavrami/> adresinden alındı

KAGİDER. (2020, 10 23). 10 23, 2020 tarihinde KAGİDER Web Sayfası:

<https://www.kagider.org/docs/default-source/diger-raporlar/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf?sfvrsn=4> adresinden alındı

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. (2020). Yatırımcı Sözlüğü. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

Kalmış, Ö. (2007). 2. Dünya Savaşı Sonrasında Transatlantik İlişkilerin Ekonomik Ve Siyasi Boyutu Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Kara, M. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların İş Gücü Piyasasına Etkileri: Mikro Veri Analizi Doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karluk, R. (2003). Uluslararası Ekonomi. İstanbul: Beta Basım.

Karta, N. (2013). 17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İktisadi İlişkileri. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, s. 163-173. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5701>

adresinden alındı

Kaymak, H. (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi? Maliye Dergisi.

Keleş, G. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda Yabancı Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, E. (2006). Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkileri Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal.

Koçtürk, M., & Eker, M. (2012). Dünyada Ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. Tarım Ekonomisi Dergisi 18-1, 35-42.

Konya Yatırım Destek Ofisi. (2020). Yatırım Teşvik Rehberi. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve Uygulamaları. Konya: Konya Yatırım Destek Ofisi.

Köse, S. (2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. Devlet Planlama Teşkilatı, 119-128.

Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları Ve Belirleyicileri.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 367 – 382.

- Lebe, F., & Ersungur, M. (2011). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 321-339.
- Maliye Bakanlığı. (2010). Osmanlı Devleti Dış Borçları -1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk-. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Mırzayev, B. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırım Politikaları ve Hukuki Dayanakları Türkiye ve Özbekistan Karşılaştırması Doktora Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi-Uluslararası Ticaret ve Avrupa Birliği Hukuku Doktora Programı.
- Moosa, I. (2002). Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice. New York: Palgrave.
- Muthucumaraswamy, S. (2017). The International Law on Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press,.
- OECD. (2008). OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. Paris: OECD Publishing.
- Okuyan, A., & Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Ekonomik Yaklaşım, Cilt : 19, Sayı : 67, 47-58.
- Önsoy, R. (1999). Osmanlı Borçları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Önsoy, Rıfat. (1999). Osmanlı Borçları. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.

- Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz:OECD Örneği. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 65-68.
- Özdemir, B. (2010). Osmanlı Devleti Dış Borçları. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Pamuk, Ş. (2017). Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, B. (2018). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Yatırım Ortamı İyileştirme Çalışmalarının Etkinliği-Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye.
- Resmi Gazete. (2003, 06 17). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu. Resmî Gazete Sayısı: 25141.
- Resmi Gazete 25205. (20.08.2003). Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu Uygulama Yönetmeliği.
- Rutherford, D. (1995). Routledge Dictionary of Economics. London, New York: Routledge.
- Sarıaslan, H. (2014). Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Planlama - Analiz - Fizibilite. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sarıaslan, H. (2019). Planning and Analyzing Foreign Direct Investment Projects: Emerging Research and Opportunities. ABD: IGI Global.

- Sarıca, M. (1983). Siyasal Tarih. İstanbul: AR basım Yayım.
- Saygın, S., & Öztürk, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri Ve Stagflasyon Olgusu. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi Volume/Cilt 6 Issue/Sayı 12, 1-12.
- Seyidoğlu, H. (1998). Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Stein, B. (1990). The New Cambridge History of India. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sükan, B. (2014). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 195-222.
- Şirin, Z. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Vergilendirme Rejimi. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Şit, M., & Şit, A. (2013). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı: Hizmetler Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36-54.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Genel Bilgiler Doğrudan Yabancı Yatırımlar. 11 10, 2020 tarihinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/genel-bilgiler/dogrudan-yabanci-yatirimlar/> adresinden alındı

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2011). 2010 Uluslararası Doğrudan

Yatırım Yatırımlar Raporu. Ankara: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 23). Avantajlı Arge-Ge

Ekosistemi. [www.invest.gov.tr: https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/advantageous-r&d-ecosystem.aspx)

[reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/advantageous-r&d-ecosystem.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/advantageous-r&d-ecosystem.aspx) adresinden

alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Geniş Pazarlar. 11 19, 2020 tarihinde

[www.invest.gov.tr: https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/large-domestic-and-regional-markets.aspx)

[in-turkey/sayfalar/large-domestic-and-regional-markets.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/large-domestic-and-regional-markets.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 13). Kazançlı Teşvikler.

[www.invest.gov.tr: https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/lucrative-incentives.aspx)

[in-turkey/sayfalar/lucrative-incentives.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/lucrative-incentives.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 26). Liberal Yatırım Ortamı.

[www.invest.gov.tr: https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/liberal-investment-climate.aspx)

[in-turkey/sayfalar/liberal-investment-climate.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/liberal-investment-climate.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 23). Nitelikli ve Uygun Maliyetli

İş Gücü. [www.invest.gov.tr: https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/skilled-and-cost-competitive-labor-force.aspx)

[invest-in-turkey/sayfalar/skilled-and-cost-competitive-labor-force.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/skilled-and-cost-competitive-labor-force.aspx) adresinden

alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 26). Nüfus. www.invest.gov.tr:

[https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/favorable-demographics.aspx)

[turkey/sayfalar/favorable-demographics.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/favorable-demographics.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 26). Sektörel Fırsatlar.

www.invest.gov.tr: <https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/default.aspx>

adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020, 11 25). Stratejik Konum.

www.invest.gov.tr: [https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/strategic-location.aspx)

[in-turkey/sayfalar/strategic-location.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/top-reasons-to-invest-in-turkey/sayfalar/strategic-location.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Teşvik rehberi. 11 20, 2020 tarihinde

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi:

<https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/incentives-guide.aspx>

adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Yatırım Rehberi. 11 13, 2020

tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi:

[https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-work-](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-work-permit.aspx)

[permit.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-work-permit.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Yatırım Rehberi. 11 03, 2020

tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi:

<https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/establishing-a-business.aspx>

adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Yatırım rehberi Gayrimenkul ve

Vatandaşlık Edinimi. 11 15, 2020 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi:

[https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/acquiring-property-and-](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/acquiring-property-and-citizenship.aspx)

[citizenship.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/acquiring-property-and-citizenship.aspx) adresinden alındı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2020). Yatırım Rehberi Oturma İzni. 11 13,

2020 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi:

[https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-residence-](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-residence-permit.aspx)

[permit.aspx](https://www.invest.gov.tr/tr/investmentguide/sayfalar/obtaining-a-residence-permit.aspx) adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020, 11 27). Dışişleri Bakanlığı Yayınları. 11 27, 2020

tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı: [http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-](http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa)

[yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/yabanci-sermaye-cekimi-yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmalari.tr.mfa) adresinden alındı

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2016). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı

raporu. Ankara: Ekonomi Bakanlığı.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017). Yurtdışı Yatırım Raporu. Ankara: Serbest

Bölgeler, Yurtdışı Yatırım Ve Hizmetler Genel Müdürlüğü.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). Sanayi Yatırımlarına Verilen Destekler

ve Teşvik Programları. Ankara: Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020, 8). Yatırım Teşvik Uygulamaları

Sunum Planı 2020. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2020). Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve

Korunması (YKTK) Anlaşmaları Bilgi Notu. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı. 2020 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/a11601>

adresinden alındı

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). Yurtdışı Yatırım Anketi Sonuç Raporu. Ankara:

Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Tatar, G. C., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak

Teşvik Politikaları. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 150-

173.

Tekin, A. (2006). Vergi Teşvikleri Ve Ekonomik Etkileri. Dumlupınar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi, 301-316.

Tezel, Y. (1970). Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester

Ayrıcalığı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.

Turanlı, H. (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi Doktora

Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tuzcu, A. (2017). KDV İstisnaları : KDV İstinası İşlemleri Nelerdir? 11 20, 2020

tarihinde <http://www.muhassebep.com/>: <http://www.muhassebep.com/kdv-istisnaları->

islemleri/ adresinden alındı

- Tüleykan, H. (2015). Mali Teşvik Uygulamalarında Ar-Ge Ve Önemi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 231-254.
- Türk Dil Kurumu. (2020, 10 06). Genel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı
- TÜRMOB. (2016). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu 2016. TÜRMOB.
- Uçan , O., Akyıldız, A., & Uçan, A. (2017). Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1980-2015. Researcher: Social Science Studies, 186-196.
- UNCTAD. (2011). World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development. Switzerland: UNCTAD.
- UNCTAD. (2015). World Investment Report 2015. Geneva: UNCTAD.
- UNCTAD. (2019). World Investment Report 2019. Geneva.
- UNCTAD. (2020, December 15). INTERNATIONAL SDG INVESTMENT FLOWS TO DEVELOPING ECONOMIES DOWN BY ONE THIRD DEVELOPING ECONOMIES DOWN BY ONE THIRD. Geneva.
- UNCTAD. (2020, October 27). Investment Trends Monitor 2020. Geneva.
- Wilkins, M. (1970). The emergence of multinational enterprise: American business abroad from the colonial era to 1914. Cambridge: Harvard University Press.
- YASED. (2018). World Investment Report. İstanbul: YASED.

YASED. (2019). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2019 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu. İstanbul: YASED.

YASED. (2020). Raporlar. www.yased.org.tr: <https://www.yased.org.tr/raporlar> adresinden alındı

Yavan, N., & Kara, H. (2003). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı. Coğrafi Bilimler Dergisi, 19-42.

Yıldıran, M. (2010). Türkiye’nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar Ve Yeni Yönelimlerin Ekonomi Politikası. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 313-338.

Yıldırım, İ. (2001). Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme 1838-1918. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 313-326.